

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет психології
Кафедра соціальної психології

ДИПЛОМНА РОБОТА
«Соціально-психологічні особливості переживання почуття самотності
молоддю в умовах війни»
на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»
спеціальності 053 «Психологія»

студентки 4 курсу, 3 групи
ОС «Бакалавр»
спеціальності 053 «Психологія»
Глушко Юлії Романівни

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри
соціальної психології
Рогаль Ніна Іванівна

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТИВНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ ТА МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ	8
1.1. Теоретичні засади вивчення самотності у вітчизняній та зарубіжній літературі.....	8
1.2. Дослідження міжособистісних стосунків у вітчизняній та зарубіжній літературі.....	13
1.3. Особливості міжособистісної сфери внутрішньо переселених осіб в умовах війни	16
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ МОЛОДЦЮ В УМОВАХ ВІЙНИ	21
2.1. Загальні методологічні засади дослідження	24
2.2. Опис та обґрунтування методів дослідження.....	28
Висновки до розділу 2	
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ МОЛОДЦЮ В УМОВАХ ВІЙНИ	29
3.1. Аналіз особливостей міжособистісних стосунків та суб'єктивного переживання самотності серед молоді під час пандемії Covid-19.....	29
3.2. Аналіз особливостей міжособистісних стосунків та суб'єктивного переживання самотності серед молоді (зріз в умовах війни)	35
.....	42
3.3. Порівняльний аналіз переживання почуття самотності та	47

міжособистісних стосунків під час пандемії Covid-19 та в умовах війни.....	48 50
Висновки до розділу 3	57
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Безумовно, епідемія коронавірусу (Covid-19), за якої соціальна ізоляція та дистанціювання стали життєво-необхідною потребою, та повномасштабна війна в Україні вплинули на спосіб життя людей. Втрата роботи та соціальних контактів, погіршення матеріального становища, стрес і тривога, що пов'язані з воєнною травматизацією є психологічно складними випробування. На сьогоднішній день постає питання: «Яким саме чином ситуація в країні позначилася на міжособистісній сфері?»

Зміст поняття «самотність» у психологічній науці постійно уточнюється. Таким чином, проблемне поле вивчення цього явища може бути окреслене наступними напрямками: самотність в рамках філософії (Н. Бердяєв, М. Бубер, І. Ільїн, С. К'єркегор, І. Лосский, К. Маркс, Ж.-П. Сартр, В. Соловйов, Н. Федоров, С. Франк, М. Хайдеггер, А. Шопенгауер) вивчення самотності як соціально-психологічного феномену (К. Абульханова-Славська, Ж. Пуханова, Л. Старовойтова, Г. Тихонов,); психологічні особливості в підлітковому і юнацькому віці (І. Кон, Н. Перешина); опис явищ, близьких самотності: ізоляція, відокремленість (В. Лебедев, А. Хараш).

Але, незважаючи на значну кількість робіт та досліджень, присвячених даній проблемі, мінливість сучасного світу вимагає йти в ногу зі змінами та розглядати явища в контексті цих змін. Актуальність та соціальна значущість зазначеної проблеми зумовила вибір теми нашого дослідження: «Соціально-психологічні особливості переживання почуття самотності молоддю в умовах війни».

Мета роботи полягає у дослідженні соціально-психологічних особливостей переживання почуття самотності молоддю в умовах війни. Відповідно до мети було сформульовано наступні **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з проблематики дослідження.

2. Дослідити особливості міжособистісних стосунків та самотності в умовах пандемії Covid-19.

3. Проаналізувати особливості міжособистісних стосунків та самотності в умовах повномасштабної війни Росії проти України.

4. Здійснити порівняльний аналіз переживання почуття самотності та міжособистісних стосунків в умовах пандемії Covid-19 та в умовах війни.

Об'єкт: самотність як психологічний феномен.

Предмет: соціально-психологічні особливості переживання почуття самотності молоддю під час війни.

Методи дослідження. У дослідженні було використано систему загальнонаукових методів дослідження:

- *теоретичні:* аналіз, узагальнення, систематизація та інтерпретація наукових джерел стосовно явища самотності і міжособистісних стосунків;
- *емпіричні,* зокрема «Суб'єктивна оцінка міжособистісних відносин» (СОМО) С. В. Духновського, «Диференціальний опитувальник переживання самотності» (ДОПО-3к) Е. Н. Осіна та Д. А. Леонтєва, «Діагностика прийняття інших» В. Фейя;
- *математично-статистичні:* описові статистики, Т-критерій Стьюдента, U-критерій Манна-Уїтні, W-критерій Вілкоксона, критерій Хі-квадрат, критерій Краскела-Уолліса критерій кореляції Спірмена, модераційний аналіз, факторний аналіз, дисперсійний аналіз; обрахунок проводився на базі програмного забезпечення Jamovi 1.8.1. та R-Studio.

Емпірична база дослідження. У дослідженні взяло участь 167 осіб. Серед них 50 хлопців та 117 дівчат, віком від 17 до 23 років. Дослідження проводилося на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукова новизна та теоретична значущість роботи полягає в тому, що вперше:

- з'ясовано характеристики дисгармонії міжособистісних стосунків з якими пов'язане суб'єктивне переживання самотності (напруження та відчуження у стосунках);
- визначено статеві особливості переживання самотності під час війни;
- встановлена відмінність переживання самотності в умовах пандемії Covid-19 та в умовах війни;
- виявлено відсутність відмінностей між особливостями міжособистісних стосунків та переживання самотності в залежності від місця перебування та залученості у волонтерську діяльність.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання для подальшого розроблення психопрофілактичних та психотерапевтичних програм роботи з самотністю та проблемами міжособистісної сфери в умовах війни. Отримані результати можуть використовуватися у загальноосвітніх навчальних закладах; у ВНЗ при викладанні дисциплін: «Соціальна психологія», «Психологія міжособистісного спілкування», «Практикум з соціальної психології».

Надійність та достовірність результатів дослідження забезпечується репрезентативною вибіркою, що є достатньою для статистичного аналізу; сполученням кількісного і якісного аналізів отриманих результатів; використанням коректно дібраного блоку методик емпіричного дослідження та подальшої математичної обробки даних; відповідністю методології та інструментарію дослідження завданням та меті роботи.

Структура роботи. Курсова робота складається із вступу; трьох розділів із висновками до кожного із них; загальних висновків; списку використаних джерел, що налічує 64 найменування (із них 10 іноземною

мовою). Загальний обсяг роботи 71 сторінок, обсяг додатків 15 сторінок. Робота містить 3 таблиць (на 23, 33 та 39 сторінці), 5 рисунків (на 11, 29, 35, 41 і 43 сторінках) та 13 додатків.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТИВНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ ТА МІЖСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ

1.1. Теоретичні засади вивчення самотності у вітчизняній та зарубіжній літературі

Поняття «самотності» за своєю поверхневою та буденною зрозумілістю приховує палку дискусію науковців щодо природи та трактування цього явища. Оскільки на даний момент немає єдиного загальноприйнятого тлумачення поняття «самотності», ми можемо вважати його полісемантичним. Соціолог та психолог І. Кон зазначав, що самотність має «багато облич», і саме у цьому проявляється неможливість повною мірою перерахувати її види та надати їм однозначне трактування [16].

У психологічних словниках за редакцією А. Петровського та М. Ярошевської, а також С. Головіна пропонується наступна інтерпретація: «самотність – один із психогенних факторів, що впливає на емоційний стан людини, яка знаходиться в змінених умовах ізоляції від інших людей» [8, 41]. А у філософському словнику подається таке визначення поняття: «екзистенційна ситуація людського буття, у межах якої відбувається зовнішнє чи внутрішнє відокремлення людей» [50].

Велика кількість психологів, які досліджували дане питання (Я. Коломинський, І. Кон, Ф. Фромм-Рейхман), розглядають самотність як повне чи часткове порушення сітки міжособистісних стосунків. С. Корчагіна визначає «самотність» як «...психічний стан людини, що відбиває переживання своєї окремоті, суб'єктивної неможливості або небажання відчувати адекватний відгук, прийняття і визнання себе іншими людьми» [18]. Як бачимо пояснення генези даного феномену

досить часто пов'язують з об'єктивними причинами та ситуацією соціальної депривації.

Р. Вейс виділяв 2 типи самотності: емоційну та соціальну. Перша з'являється у результаті відсутності тісної інтимної прихильності, друга ж – є результатом відсутності значущих дружніх зв'язків або відчуття спільності, що може виражатися в переживанні туги та почуття соціальної маргінальності [5]. Подібну думку висловлював Н. Хамітов, диференціюючи самотність на зовнішню та внутрішню в залежності від наявності об'єктивної ізоляції від інших людей [50]. Такий підхід є альтернативним у площині «суб'єктивне-об'єктивне» та дозволяє поглянути на проблему більш системно.

На противагу цьому Г. Шагівалєєва стверджує, що самотність взагалі не залежить від кількості і частоти комунікативних актів та є суто суб'єктивною оцінкою особистістю свого об'єктивного місцезнаходження в міжособистісних відносинах. У залежності від ступеня інтегрованості в соціальну групу люди, що переживають самотність, по-різному реагують на власне становище [52]. Підсилюючи попередню тезу можна сказати, що самотність спрямована на суб'єкта, при цьому об'єктивна реальність тут ніби вторинна. Можна бути ізольованим, але в цей же час не почуватися самотнім. Відповідно потрібно розрізняти ситуацію самотності та перебування наодинці з собою. Як ми знаємо, людина – соціальна істота, але час від часу їй потрібно залишатися наодинці задля розвитку свого «Я» та рефлексії [31]. З цієї точки зору проблема самотності – це проблема суб'єктивної оцінки власного стану особистості.

Цей висновок знайшов своє підтвердження у ряді робіт дослідників, які займалися вивченням даної проблеми. Наприклад, В. Серма не виявив зв'язок між фізичною ізоляцією людини від інших та силою почуття самотності. Навпаки, більш важка форма самотності проявлялася у ситуації спілкування. Тому самотність «скоріше суб'єктивне

переживання, ніж зовнішній стан, що можна об'єктивно спостерігати і оцінювати», а сила цього переживання залежить від того, наскільки людина за власними відчуттями задоволена міжособистісними стосунками. Самотність не залежить від кількості соціальних зв'язків та частоти комунікативних актів, а є суб'єктивною оцінкою при порівнянні свого фактичного стану з очікуваним [45].

За останніми дослідженнями схильність до самотності може пояснюватися як суто психологічними причинами (дитячими травмами, надмірною вразливістю, підвищеною мізантропією), так і нейрофізіологічними. Вчені з London's Global University виявили, що кора головного мозку у людей, які почуваються самотньо, помітно відрізняється від мозку тих, у кого соціальні зв'язки ширше: у перших менше сірої речовини в лівій задній верхній скроневій борозні (pSTS) - області, що пов'язана з соціальним сприйняттям [58].

Варто зазначити, що на переживання самотності впливають також особливості культурно-історичної парадигми. G. Nomans ще всередині ХХ століття висловив передбачення, актуальне для сучасного соціуму і сьогодні: «Цивілізація заради прогресу та зростання, руйнує малі групи, зробить людей самотніми і нещасними» [57]. К. Хорні розглядала самотність як наслідок прояву ідеології ринкових відносин, конкурентності між людьми [51]. Д. Рісмен та О. Тоффлер вбачали причину самотності в прискоренні темпів життя в умовах науково-технічної революції, коли людина опиняється «одна у натовпі» [18]. Соціальна реальність, перенасичена технологічними надбаннями і бідна на екзистенціальне спілкування, створює ситуацію дистанціювання та відчуження від Іншого, якого підмінює техніка, що свідчить про стан самотності людини епохи постмодерну. Тому сучасна культура – культура нарцисизму – слугує каталізатором погіршення спілкування та, як наслідок, поширення самотності [14, 23].

Д. Леонт'єв визначає самотність як переживання власної незалученості у зв'язки з іншими людьми. Задля уникнення непорозумінь, він розробив модель розрізнення суміжних до самотності понять, таких як «усамітнення» та «відчуження», розташувавши їх на координатній площині в залежності від фізичної ізоляції та переживання самотності, як це показано на рисунку 1.1. [25].

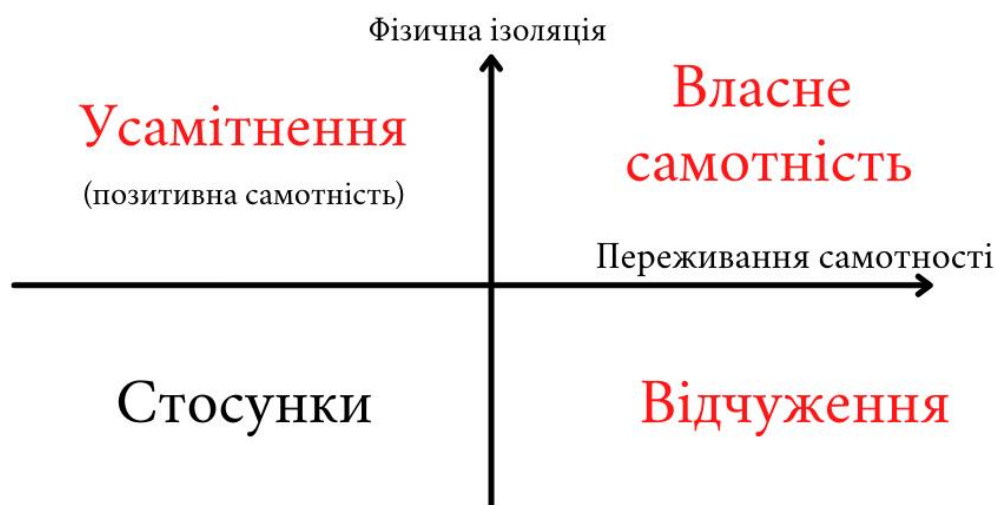

Рис. 1.1. Види самотності за Д. Леонт'євим

Самотність виникає у результаті нестачі базової потреби у спілкуванні. Усамітнення (позитивна самотність) – це результат задоволення потреби у відособленні, що виникає при надмірній комунікації. Самотність і усамітнення не тільки з'являються у різних ситуаціях, але й по-різному впливають на людину: самотність – це майже завжди негативний психологічний стан людини, який виникає у результаті незадоволення базових потреб у комунікації; в той час як усамітнення – це позитивний психологічний стан, який з'являється як задоволення потреби у відособленні і є певною психологічною розрядкою [31]. Подібну думку висловлює M.Leary, зазначаючи, що задоволення від відокремленої діяльності в більшій мірі пов'язана з сильним бажанням усамітнення, ніж з низьким соціотропізмом [60].

Отже, можемо спростувати широко поширене розуміння даного явища як суто хворобливого емоційного стану. Такий погляд призводить до нівелювання цінності самотності як індивідуального феномена, що має вирішальне значення для самосвідомості і самопізнання особистості, що у свою чергу впливає на формування навичок спілкування [28]. Основою кореляції почуття самотності та особистісного розвитку може слугувати явище автокомунікації – тобто комунікація з самим собою [29]. Лише у автокомунікації, у паузі між спілкуванням, здійснюються переробка та інтеграція досвіду взаємодій зі світом, в тому числі рефлексія комунікативних актів.

Цінність усамітнення підкреслюють також багато авторів (Н. Бердяев, А. Ленглі, А. Маслоу, Б. Міюсковіч, В. Франкл, К. Юнг, І. Ялом, К. Ясперс та ін.) [27, 35, 60, 61]. За словами В. Франкла «людина повинна бути самотньою, тільки тоді вона зможе помітити, що вона не одна і ніколи не була одна» [24]. Американський філософ Н. Thoreau вважав, що самотність – це найважливіший і перший крок до вищої, трансцендентальної форми усамітнення [47]. Н. Бердяев зазначав, що через момент самотності народжується особистість та самосвідомість особистості [3]. На думку К. Ясперса, стан самотності, ізолюваність від суспільства є найважливішим компонентом для комунікації [43]. Але, Ю. Швалб зазначає, що для позитивного сприйняття самотності, вона обов'язково повинна чергуватися з спілкуванням [53]. Р. Kogh описав досвід усамітнення, спрямованого назовні, що включає непряму взаємодію з іншими [59]. Отже, свідомість людини в самотності не обмежується лише зосередженням уваги на внутрішньому напрямку.

Таким чином, для повноцінного розуміння феномена самотності потрібно розрізняти болісне переживання самотності як відокремленості, ізолюваності від людей і переживання, пов'язані з самотністю, які можуть бути позитивними.

1.2. Дослідження міжособистісних стосунків у вітчизняній та зарубіжній літературі

У науковій літературі можна знайти доволі різноманітне тлумачення поняття міжособистісних стосунків:

- психологічні стосунки, що ґрунтуються на взаємній готовності суб'єктів до певного типу неформальної взаємодії й спілкування [15];
- зв'язки між людьми, що суб'єктивно переживаються і об'єктивно виявляються у характері й способах міжособистісної взаємодії, це система установок, орієнтації й очікувань, стереотипів та інших диспозицій, через які люди сприймають і оцінюють один одного [1, 41];
- специфічний вид ставлення людини до людини, який надає можливість безпосереднього (чи опосередкованого технічними засобами) особистісного ставлення у відповідь;
- емпіричні стосунки реальних людей у їхньому реальному спілкуванні [15];

Так, J. Welwood зазначав, що в «близьких відносинах» домінують внутрішні особистісні чинники, основну роль грають почуття і близькість. Головними рисами таких відносин виступають усвідомленість, відкритість, відмова від соціальних і рольових стереотипів [64]. Досліджуючи міжособистісні стосунки, М. Обозов звертає увагу на їхніх суб'єктно-суб'єктних зв'язках, яким притаманна перманентна мінливість та взаємність [32]. Зрозуміло, що це обумовлюється активністю з обох боків. Тому міжособистісні стосунки реалізуються передусім у взаємодії.

Різні види міжособистісних стосунків (у загальновидовому, соціокультурному, психологічному, індивідуальному вимірах) припускають включення у спілкування тих чи інших рівнів характеристик особистості. М. Обозов пропонує таку ієрархічну систему міжособистісних стосунків: відносини знайомства, приятелювання, товариські, дружні, любовні відносини, подружні та родинні. У свою чергу ці стосунки можна поділити на конструктивні й деструктивні, враховуючи ступінь взаємодопомоги й взаєморозуміння в кожній конкретній групі. Головним критерієм класифікації міжособистісних стосунків вважається міра, глибина залучення у них особистості [36].

Подібний підхід виявляється в дослідженнях С. Духновського, який під міжособистісними стосунками розуміє реалізацію суб'єктивних відносин людей один до одного по типу обміну і співпраці [9]. Поле, в якому реалізується взаємодія між людьми, він назвав «соціальний простір міжособистісних відносин». Соціальний простір – абстрактне поняття, представлене сумарною сукупністю зв'язків. Людина є дуже «чутливою» до своїх відносин, тому вона переживає будь-які зміни, особливо болісно сприймається дисгармонія соціального простору [10].

Л. Куликов виділив у відносинах «інтеракційні почуття», що регулюють міжособистісну взаємодію суб'єкта. Їх підвидами виступають зближуючі і віддаляючі почуття. Відсутність єдності, балансу між ними призводить до дисгармонії відносин, в тому числі і міжособистісних [21]. Самотність (віддаляюче почуття) в цій системі протиставляється єдності з людиною (зближуюче почуття).

Гармонія у міжособистісних стосунках передбачає рівновагу між відчуттям самодостатності і почуттям спільності. Гармонійні стосунки – стабільні, які передбачають тривале збереження взаємодії в парі, що викликають позитивні почуття, комфорт і задоволеність у обох партнерів [12, 22]. К. Некрасова розуміє гармонійні відносини як вид взаємодії,

який передбачає взаємність суб'єктів відносин і формуються на підставі єдності інтересів, спрямувань і цінностей партнерів [34].

Е. Фромм виділив наступні ознаки гармонії міжособистісних стосунків:

- впорядкованість розвитку, злагодженість дій, узгодженість;
- рівність суб'єктів відносин, їхніх позицій;
- залежність суб'єктів співвідношень (але не «симбіотична») як обумовленість їх один одним, що припускає наявність потреби, бажання продовжувати відносини;
- взаємність відносин, спільність почуттів відносно один одного [48].

На противагу цьому дисгармонійні стосунки передбачають відсутність і порушення співвідношень між їхніми частинами. Переживання дисгармонії включає в себе всі сфери людського буття, це суб'єктивне відчуття загального неблагополуччя. Індикаторами дисгармонійності міжособистісних стосунків виступають їх напруженість, конфліктність, агресивність, а також відчуженість між суб'єктами [9]. Дисгармонію також можна розглядати як передконфліктну ситуацію міжособистісних стосунків [2]. Вона являє собою:

- відсутність єдності, згоди між людьми;
- ослаблення позитивних емоційних зв'язків між суб'єктами відносин;
- гіперболізоване домінування еднаючих почуттів, їх «симбіоз» [48].

Хоча Л. Куликов відносить самотність до «віддаляючих» почуттів, деяка частка відчуженості та відокремленням дуже важлива для підтримки стосунків. При цьому вона являє собою усвідомлення особистістю своєї нерозривної цілісності і індивідуальності в міжособистісних стосунках. Відокремлення передбачає індивідуальну

відповідальність за себе, за свої відносини, за партнера відносин. Завдяки відокремленню відбувається зіткнення, а потім і зближення ціннісних орієнтацій і мотивів людей в міжособистісних стосунках. Воно передбачає різницю «Я» від «Ти» - в «Ми» [9].

Також важливо зазначити, що велика кількість міжособистісних стосунків і ширина соціального простору, не є індикаторам гармонійності [55]. Важливо розглядати саме якісні характеристики кожної діади і їхнє суб'єктивне сприйняття людиною.

1.3. Особливості міжособистісної сфери внутрішньо переселених осіб в умовах війни

Глибокий теоретичний аналіз показав, що наразі існує дуже мало праць, присвячених психологічному розгляду міжособистісної сфери в умовах війни. Але зрозуміло, що ситуація війни спонукала величезну кількість людей терміново покинути свої домівки і тимчасово переміститися в інші регіони нашої держави або за її кордон. Саме проблема соціально-психологічної адаптації вимушених переселенців вивчалася як зарубіжними так і вітчизняними науковцями.

Зокрема, проблему психологічної допомоги вимушеним мігрантам висвітлили А. Асмолов, Я. Овсяннікова, О. Петрусевич, Г. Солдатова, К. Халепа; проблему адаптації особистості в різних соціальних групах досліджували І. Георгієва та А. Хохлова; аспекти соціально-психологічної адаптації представлено в доробках Т. Титаренко, О. Блинової, В. Середи, О. Міхеєвої, М. Колодій; чинники можливої ізоляції вимушених переселенців досліджували О. Філіпова, Л. Ключникова, Т. Gurr; специфіку соціально-психологічної адаптації вимушено переміщених осіб та психологічні проблеми з якими вони стикаються аналізували О. Соколова, Л. Шайгерова, А. Furnham.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (від 20.10.2014), під внутрішньо переміщеними особами розуміють «громадян України, які постійно проживають на території України, яких змусили або які самостійно покинули своє постійне місце проживання, у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту тимчасової окупації, проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [42]. На відміну від біженців, люди, які переміщуються всередині країни, з юридичної точки зору залишаються під захистом свого уряду.

Зображуючи собою конфлікт між культурними цінностями, традиціями, правилами середовища, яке покинув індивід, і новим приймаючим середовищем, у якому йому доведеться надалі жити, взаємодіяти, спілкуватися тощо, вимушене переселення викликає шок і стрес, що погіршує здоров'я, сприяючи появі депресії, тривоги і страху, відчуття своєї непотрібності, втрати своєї етнічної ідентичності й відчуження від навколишнього середовища. Тому й на сучасний період вимушені переселенці мають певні труднощі в соціально-психологічній адаптації, а також недостатність міжособистісних взаємовідносин, які є наслідком дій, що відбуваються на території України. Така ситуація вимагає надання кваліфікованої допомоги у адаптації ВПО [20].

К. Рубчевський зазначає, що соціально-психологічна адаптація – це інтеграція осіб у соціальне оточення та нове середовище. Цей процес, на думку дослідника, передбачає долучення в соціальну ієрархію [44]. На думку С. Волошина одним із найважливіших показників успішної адаптації внутрішньо переміщеної особи до умов зміненого соціального оточення є ступінь задоволеності особою чи групою різними сторонами своєї життєдіяльності та соціальна підтримка приймаючої громади [7]. Отже, бачимо що цей процес є двобічний і залежить не тільки від ВПО.

Цей висновок підтвердило також соціологічне дослідження 2015 р., яке провела компанія «TNS-Україна» разом з громадською ініціативою «Відновлення Донбасу» на тему «Індекс комфортності переселенця» [30]. Було опитано 1000 переселенців у 8 регіонах України і 1000 місцевих жителів цих регіонів, задля аналізу рівня соціальної адаптації ВПО. Результати показали, що 25 % переселенців потребують психологічної допомоги, а невисокий рівень соціальної інтегрованості внутрішньо переміщених осіб може проявлятися через упереджене ставлення до них. Досить поширеною виявилася стигматизація з боку приймаючої громади, яка перешкоджала інтеграції ВПО у новому місці (56 % жінок з числа внутрішньо переселених осіб повідомили, що стикалися з проявами стигми).

У американо-українському дослідженні 2021 року на чолі з N. Singh були описані психосоціальні та психологічні наслідки війни на Сході України для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та ветеранів військової служби в Україні [63]. Учасниками стали 227 респондентів із Запоріжчини та Харківщини, у тому числі 136 ВПО та 91 ветеран військової служби. Результати свідчать, що і ВПО, і ветерани відчувають високі рівні симптомів психологічного стресу, включаючи депресію, ізоляцію, тривогу та нав'язливі спогади. Не дивлячись на те, що вони зазнали різних травм, у обох груп виявили проблеми з соціальною адаптацією, включаючи відчуття ізольованості, непорозуміння з боку своїх громад, конфлікти у відносинах всередині та поза сім'єю.

І. Леонова у своїй праці емпірично дослідила саме переживання почуття самотності серед жінок - внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території Донбас [26]. Було виявлено, що найвищий рівень самотності у них спостерігається у взаємодії із соціумом та в особистісному страху залишитися самій, що вказує на певні труднощі щодо соціальної адаптації, зокрема на переживання акультураційного

стресу. Авторка виділила об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на рівень переживання самотності у переселенок:

- гіркота та образа, що є наслідком воєнних подій на території Донбасу та вимушеного переселення (об'єктивні чинники);
- невротичність, дратівливість, спонтанна агресивність, депресивність, емоційна лабільність, відкритість, свобода вибору, ставлення до авторитету, особистісні досягнення, відчуженість і ізольованість, боязнь критики та страх бути самій (суб'єктивні чинники).

Також результати дослідження свідчать про те, що між самотністю та міжособистісними стосунками є взаємозв'язок, оскільки у групі жінок – внутрішньо переміщених осіб загальний показник самотності, перш за все пов'язаний з конфліктністю у стосунках із приймаючим населенням (різні погляди на життя, мова, ставлення до роботи тощо), а також із відсутністю близьких друзів і підтримуючого оточення, яке залишилося на окупованій території або переїхали в інші місця поселення або країни.

Отже, результати багатьох досліджень свідчать про наявність соціально-психологічних труднощів у внутрішньо переміщених осіб та необхідність створення програм на основі громад, які полегшать соціальну адаптацію, підтримають створення соціальних мереж і допоможуть залучити людей, які постраждали від конфлікту, у спільноту.

Висновки до розділу 1

1. Аналіз сутності поняття «самотності» дозволив з'ясувати, що це і психологічний стан людини, її переживання, емоції, почуття, і також характеристика міжособистісних стосунків. На переживання самотності чинять вплив не стільки реальні взаємовідносини, скільки ідеальне уявлення про те, якими вони повинні бути, тобто модальність переживання залежить від суб'єктивної оцінки в зіставленні з ідеалом.
2. Варто відрізнити змістовне наповнення понять «самотність» та «усамітнення», які часто вживаються з протилежною конотацією. Позитивний зміст переживання самотності полягає у тому, що це невід'ємна частина становлення індивідуальності людини, вона несе в собі можливість занурення в особистісну рефлексію, в роздуми про найважливіші смисложиттєві питання і тим самим сприяє розвитку особистісних якостей.
3. Теоретичний аналіз вивчення проблеми міжособистісних стосунків дозволяє констатувати, що це суб'єктно-суб'єктні зв'язки, яким властива постійна взаємність і мінливість. Відсутність єдності та балансу між інтеракційними почуттями призводить до дисгармонії у стосунках, основними проявами якої є напруженість, конфліктність, агресивність та відчуженість. Гармонійні ж стосунки характеризуються рівновагою між відчуттям самодостатності і почуттям спільності, стабільністю, комфортом обох партнерів.
4. З'ясовано, що особливості міжособистісної сфери внутрішньо переміщених осіб зумовлені успішністю процесу їхньої соціально-психологічної адаптації в новій громаді. Цей процес є двобічний і залежить не тільки від ВПО, а й від приймаючого соціуму, який може реагувати стигматизуючим ставленням. У такій ситуації у

внутрішньо переміщених осіб може появляється високий рівень самотності, тривожності та страх залишитися самим.

РОЗДІЛ II

МЕТОДОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ МОЛОДЦЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Загальні методологічні засади дослідження

З метою вивчення соціально-психологічних особливостей переживання почуття самотності молодцю в умовах війни було проведене емпіричне дослідження. Розроблений **план** його реалізації включав в себе наступні етапи:

1. Теоретичний етап. Вивчення філософської та психологічної літератури вітчизняних та зарубіжних вчених з проблематики самотності та міжособистісних стосунків. Результатом теоретичного аналізу стало узагальнення основних підходів, що висвітлено у розділі I цієї роботи. На даному етапі формувалися завдання дослідження; розроблявся план емпіричного дослідження; підбиралися психодіагностичні методики для його здійснення, формувалася вибірка, що є релевантною меті дослідження.

2. Проведення емпіричного дослідження. Проведено власне дослідження, що включало два зрізи з часовим проміжком рівно рік (перший зріз – квітень 2021 р., другий зріз – квітень 2022 р.), методологічний апарат використовувався ідентичний. Другий збір даних відбувався після двох місяців повномасштабної війни Росії проти України, що дає можливість перевірити гіпотезу про зміни у сфері міжособистісних стосунків молоді в період війни. Перший зріз у такій моделі виступає контрольним, таким що дозволяє констатувати ці зміни.

3. Аналітичний етап. Він передбачав обробку, математично-

статистичний аналіз та інтерпретацію отриманого матеріалу. Даний етап включав наступні підзадачі:

- Проаналізувати особливості суб'єктивної оцінки міжособистісних стосунків молоді та суб'єктивного переживання почуття самотності за допомогою описових статистик на результатах першого та другого зрізу.
- Здійснити порівняння груп в залежності від статі за допомогою Т-критерія Стьюдента та U-критерія Манна-Уїтні на результатах першого та другого зрізу.
- Дослідити взаємозв'язки суб'єктивної оцінки міжособистісних стосунків молоді та суб'єктивного переживання самотності за допомогою кореляційного аналізу на результатах першого та другого зрізу.
- Встановити внутрішню структуру особливостей суб'єктивної оцінки міжособистісних стосунків та суб'єктивного рівня самотності серед молоді за допомогою факторного (метод головних компонент, ротація за методом Varimax) аналізу на результатах першого та другого зрізу.
- Проаналізувати опосередковані зв'язки через медіацію та модурацію.
- Здійснити порівняльний аналіз залежних та незалежних вибірок до та в умовах війни за допомогою Т-критерія Стьюдента, U-критерія Манна-Уїтні та W-критерія Вілкоксона.
- Порівняти відповіді на окремі питання до та в умовах війни за допомогою критерія хі-квадрат.
- Дослідити особливості переживання самотності та міжособистісних стосунків в умовах війни в залежності від місця знаходження за допомогою дисперсійного аналізу та критерія Краскела - Уолліса на результатах другого зрізу.

Характеристика та аналіз вибірки. У процесі проведення емпіричного дослідження соціально-психологічних особливостей переживання почуття самотності молоддю в умовах війни сформовано вибірку зі студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Всього у дослідженні взяли участь 167 осіб віком від 17 до 23 років. Серед них 50 (30 %) чоловіків та 117 (70 %) жінок.

Розроблена модель дослідження передбачала два зрізи (до війни та в умовах війни), тому для порівняння були сформовано дві незалежні групи по 88 та 60 осіб відповідно. Окремо гіпотези перевірялися на залежній групі. 19 респондентів, що ввійшли до неї, були ідентифіковані та проходили повторне тестування через рік (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Соціально-демографічні характеристики дослідженої вибірки

Категорія вибірки		Перший зріз (до війни: квітень 2021 р.)	Другий зріз (в умовах війни: квітень 2022 р.)
Незалежні групи	Кількість досліджуваних	88	60
	Чоловіки	28 (32 %)	16 (27 %)
	Жінки	60 (68 %)	44 (73 %)
Залежні групи	Кількість досліджуваних	19	
	Чоловіки	6 (32 %)	
	Жінки	13 (68 %)	

Серед другого зрізу, який збирався в умовах війни, 20 (33 %) респондентів знаходились вдома, 16 (27 %) – внутрішньо переміщені особи в Україні та 24 (40 %) – знаходились за кордоном.

2.2. Опис та обґрунтування методів дослідження

Для операціоналізації соціально-психологічних особливостей міжособистісних стосунків використовувалися наступні методики: «Суб'єктивна оцінка міжособистісних стосунків» (СОМО) С. В. Духновського та «Діагностика прийняття інших» В. Фейя, а для дослідження суб'єктивного переживання самотності – «Диференціальний опитувальник переживання самотності» (ДОПО-3к) Е. Н. Осіна та Д. А. Леонтьєва. Розглянемо далі кожен методик більш детально.

Методика «Суб'єктивна оцінка міжособистісних відносин» (СОМО) С. В. Духновського. Методика являє собою психодіагностичний інструмент для вимірювання характеристик дисгармонії міжособистісних стосунків за допомогою самооцінок обстежуваного. Індикаторами дисгармонійності відносин виступають напруженість, відчуженість, конфліктність і агресивність у відносинах між людьми [9]. За теоретичну основу цієї методики було взято виділені Е. Фроммом характеристики гармонійності та дисгармонійності міжособистісних стосунків.

Опитувальник складається з 40 суджень, кожне з яких потрібно виразити, використовуючи 7-бальну шкалу, де 1 – «повністю не згоден», 2 – «згоден в малій мірі», 3 – «згоден майже наполовину», 4 – «згоден наполовину», 5 – «згоден більше ніж на половину», 6 – «згоден майже повністю», 7 – «повністю згоден» (Додаток А). У основі методики 4 шкали:

- напруженість у стосунках;
- відчуження у стосунках;
- конфліктність у стосунках;
- агресія у стосунках.

При обробці за відповідь «повністю не згоден» присвоюється 1 бал, за відповідь «згоден повністю» – 7 балів. Обробка результатів полягає в підсумовуванні балів по пунктах, що входять у відповідну шкалу. Потім «сирі» бали переводяться в шкальні оцінки (шкала стіною) за нормативними таблицями. Стінові значення по кожній шкалі підсумовуються і утворюють підсумковий бал - «Індекс дисгармонійності відносин».

Високі бали вказують на дисгармонію у стосунках, відсутність єдності та злагоди з іншими, середні – на достатню гармонійність, стабільність міжособистісних стосунків та емоційний комфорт і низькі – на надмірно виражені зближуючі почуття, такі як єдність, спільність між людьми, дружелюбність, добросердя, вдячність, повагу, любов, що також говорить про певну дисгармонію у стосунках.

Дана методика має пряме відношення до дослідження суб'єктивного переживання почуття самотності. У доробку С. Духновського є також розроблена «Шкала суб'єктивного переживання самотності» (СПС) [11]. Відповідно до його теорії, ця шкала базується на уявленні про те, що самотність є наслідком дисгармонії міжособистісних стосунків, індикаторами чого виступають їх напруження, конфліктність, агресивність, а також ступінь близькості–віддаленості між суб'єктами. Окрім того О. Виноградов у своїй рецензії на цю методику наводить ряд значимих кореляцій між методиками СОМО та СПС С. Духновського: напруження у стосунках (0,51), відчуження (0,47), конфліктність (0,41), агресивність (0,39), індекс дисгармонійності стосунів (0,54), всі кореляції статистично значимі ($p < 0,05$) [6]. Такий зв'язок підтверджує доцільність обраної методики.

Методика «Діагностика прийняття інших» В. Фейя. Дана методика призначена для діагностики рівня прийняття інших людей. Вона складається з 18 суджень, кожне з яких треба оцінити за 5-бальною шкалою, де 5 – «практично завжди», а 1 – «дуже рідко» (Додаток Б).

Підраховується сума балів, набрана випробуванним, за судженнями зазначеним зірочкою (*) бали підраховуються у зворотному порядку.

Інтерпретація здійснюється за наступною градацією:

- 60 балів і більше - високий показник прийняття інших;
- 45-60 балів - середній показник прийняття інших з тенденцією до високого;
- 30-45 балів - середній показник прийняття інших з тенденцією до низького;
- 30 балів і менше - низький показник прийняття інших.

Високий рівень прийняття інших характеризується позитивним ставленням до людей, терпимістю до людських слабкостей і недоліків, схильність відчувати себе комфортно практично з будь-якою людиною [46]. Дана методика обрана, щоб перевірити гіпотезу про кореляцію переживання самотності та прийняття інших.

Методика «Диференціальний опитувальник переживання самотності» (ДОПО-3к) Е. Н. Осіна та Д. А. Леонтєва. Повністю об'єктивувати самотність неможливо в силу того, що «самотність завжди тільки моя» [38, 39]. Тому дослідити самотність представляється можливим за допомогою феноменологічного підходу.

На сьогоднішній день існує багато методик діагностики самотності, але для нашого дослідження важливо не тільки визначити загальний рівень, а й якісне суб'єктивне відношення до цього явища. Найкраще для цього підходить «Диференціальний опитувальник переживання самотності» (ДОПО-3к) Е. Н. Осіна та Д. А. Леонтєва, що враховує і позитивний, і негативний аспекти. Також вони змогли розробити два варіанти опитувальника – повний і короткий, ми використали останній. Варто зазначити, що обидва варіанти опитувальника пройшли повну валідацію.

Методика створена на основі авторської моделі відносини до самотності, згідно з якою прийняття самотності як екзистенціального

факту відкриває людині можливість цінувати ситуацію усамітнення і використовувати її як ресурс для особистісного зростання. На противагу цьому, неприйняття або страх самотності призводять до уникнення усамітнення, постійного пошуку соціальних контактів, що стає униканням зустрічі людини з самим собою і перешкодою [38].

Методика складається з 24 тверджень, кожне з яких потрібно оцінити на 4-бальною шкалою, де 1 – «не згоден», а 4 – «згоден» (Додаток В). За ключем до опитувальника обраховуються результати за трьома шкалами:

1. *Шкала «Загальна переживання самотності»* характеризує ступінь актуального відчуття самотності. Високі бали за шкалою пов'язані з переживанням ізоляції, нестачею соціальних контактів і усвідомленням себе як самотньої людини. Низькі бали означають, що людина не відчуває переживання самотності і не вважає себе самотнім.
2. *Шкала «Залежність від спілкування»* характеризує негативний ставлення до самотності, неприйняття самотності. Високі бали за шкалою пов'язані з бажанням уникати самотність, постійно шукати соціальні зв'язку, щоб втекти від неприємно пережитого усамітнення. Низькі бали, говорять про те, що людина спокійно ставиться до ситуацій усамітнення, самотність не викликає у такої людини негативні переживання.
3. *Шкала «Позитивна самотність»* відображає вміння респондента знаходити ресурс в ситуаціях усамітнення і використовувати його для самореалізації та розвитку. Високі бали за шкалою пов'язані з тим, що людина позитивно ставиться до самотності, цінує ситуації усамітнення і усвідомлено прагне створювати такі ситуації. Низькі бали означають, що людина не вміє знаходити можливості на самоті, воно не викликає у нього позитивних емоцій [37].

Дана методика не має своїх аналогів у світі, тому вона виступає абсолютно новим інструментом не тільки для діагностики феномена самотності, а й для диференціації позитивного і негативного переживання, що супроводжують це явище.

Висновки до розділу II

1. Відповідно до мети та завдань розроблено план емпіричного дослідження, що включав у себе такі етапи: теоретичний (підбір методичного інструментарію на основі теоретичного аналізу джерел щодо самотності і міжособистісних стосунків та формування вибірки релевантної меті дослідження), емпіричний (збір емпіричного матеріалу першого та другого зрізів) та аналітичний (обробка результатів за допомогою математично-статистичних методів) етапи.
2. Для отримання результатів та написання науково обгрунтованих висновків сформовано репрезентативну вибірку, яка складається з 167 осіб, що навчаються на різних курсах Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Модель дослідження передбачала формування двох залежних та незалежних груп та їхню діагностику з двома зрізами.
3. Обрано наступні методики для дослідження соціально-психологічних особливостей переживання самотності молоддю в умовах війни: «Суб'єктивна оцінка міжособистісних стосунків» (СОМО) С. В. Духновського та «Діагностика прийняття інших» В. Фейя, «Диференціальний опитувальник переживання самотності» (ДОПО-3к) Е. Н. Осіна та Д. А. Леонтєва.
4. Сформовані наступні вектори вивчення при проведенні емпіричного дослідження: окремо аналіз особливостей взаємозв'язків міжособистісних стосунків та переживання самотності в умовах пандемії, аналогічний аналіз в умовах війни та їхнє інтегральне порівняння.

РОЗДІЛ III

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ МОЛОДЦЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Аналіз особливостей міжособистісних стосунків та суб'єктивного переживання самотності серед молоді під час пандемії Covid-19

Щоб прослідкувати загальну картину рівнів вираженості досліджуваних феноменів серед вибірки використовувався частотний аналіз. Найкраще співвідношення величин видно на порівняльній діаграмі (рис. 3.1.).

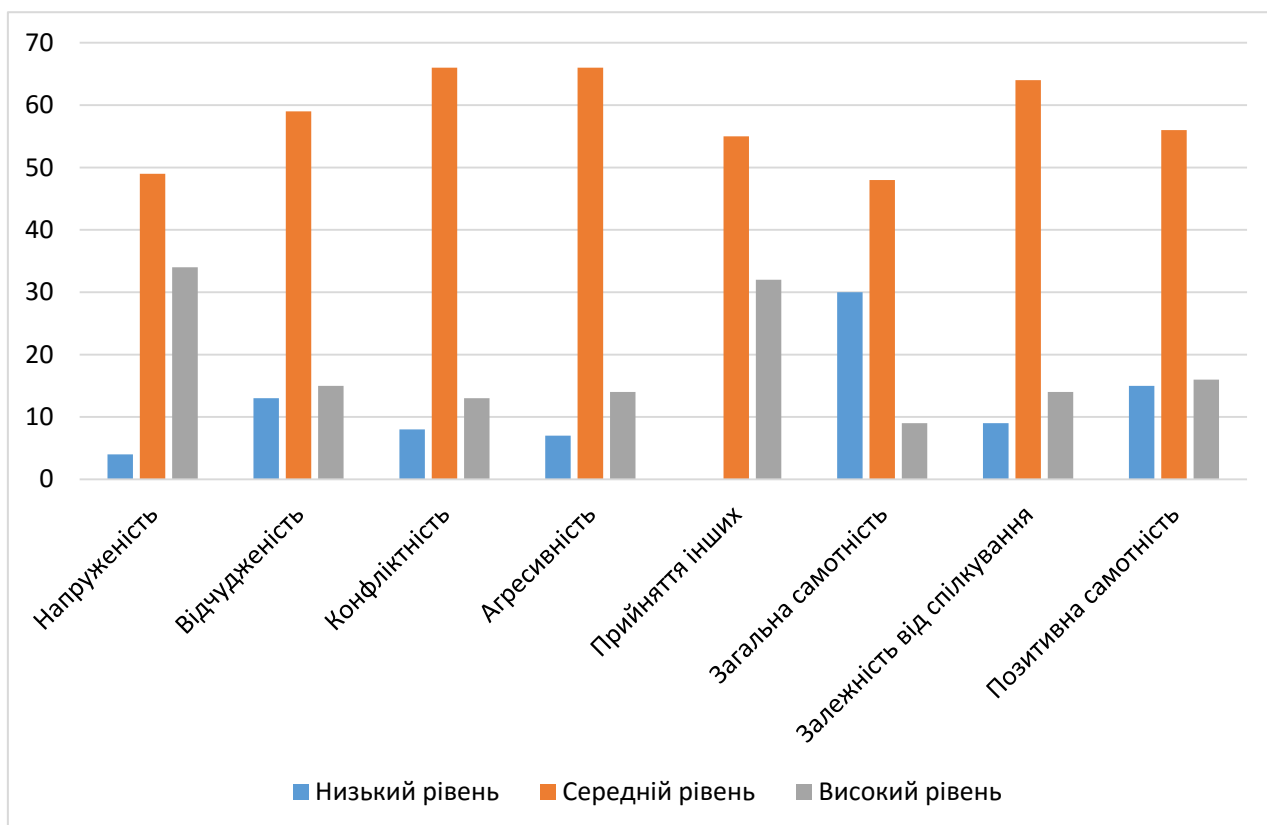

Рис. 3.1. Порівняння частоти рівнів вираження досліджуваних феноменів в період пандемії Covid-19

Виявлено, що більшості респондентам властивий середній рівень напруженості (56% загальної вибірки), відчуженості (68%), конфліктності (76%) та агресії (76%) у міжособистісних стосунках. Цікаво, що у 34 (39%) осіб спостерігається високий рівень напруженості, що є характеристикою дисгармонії взаємовідносин серед сучасної молоді. Серед опитуваних не було виявлено осіб з низьким рівнем прийняття інших, 32 респонденти (37%) мають високий рівень, 47 (54%) – середній з тенденцією до високого і 8 (9%) – середній з тенденцією до низького.

Частотний аналіз за методикою «Диференціально опитувальника переживання самотності» (ДОПО-3к) Е. Н. Осіна та Д. А. Леонтєва показав, що більша частина досліджуваних (48, 55%) переживає середній рівень самотності, 30 (35%) – низький і 9 (10%) – високий. Такий розподіл прослідковуються також в дослідженнях інших авторів, так наприклад Є. Заворотніх зазначає, що в структурі самотності як суб'єктивного переживання найбільш яскраво виражається середній рівень, характерний для більшості людей [13]. Більшість респондентів мають середній рівень залежності від спілкування (64, 74%) та позитивної самотності (56, 65%).

Для перевірки гіпотези про наявність відмінностей між групами за статтями у переживанні почуття самотності та міжособистісних стосунків використовувалися Т-критерія Стюдента та U-критерія Манна-Уїтні. Після перевірки нормальності розподілу за критерієм Шапіро-Увілка та гомогенності дисперсій за критерієм Лівіня кожній шкалі було призначено відповідний параметричний чи непараметричний метод (Додаток Д).

У результаті аналізу не було виявлено статистично значимої різниці між групами чоловіків і жінок ні за характеристиками міжособистісних стосунків, ні за характеристиками самотності (Додаток Е). Це говорить

про універсальність досліджуваних явищ і можливість їхніх однакових проявів як у чоловіків так і у жінок.

Хоча у наукових працях Є. Заворотних, О. Мухіярової, Н. Хамітова, Ю. Черепухіна, Н. Шитової висвітлено гендерний аспект самотності. Автори зазначали, що жінкам більш властивий такий вид самотності як «негативна самотність» (у нашому випадку репрезентується шкалою «Залежність від спілкування»), вони екстравертовані, не визнають самотність і вважають її явищем негативним, але при цьому їх загальне самопочуття сприятливе. Щодо чоловічої самотності, то вона переживається дуже сильно, але чоловіки відносяться до неї позитивно, загальне самопочуття недостатньо сприятливе (у нашому випадку це репрезентує шкала «позитивна самотність») [40]. Враховуючи напрацювання інших авторів, питання гендерного аспекту досліджуваних явищ потребує доопрацювання та перевірки на більшій вибірці.

Для пошуку взаємозв'язків між характеристиками міжособистісних стосунків та суб'єктивним переживанням самотності використовувався кореляційний аналіз за критерієм Спірмена. Статистично значущі кореляції з кореляційної матриці представлені у Додатку Ж.

Виявлено, що прийняття інших прямо корелює з усіма шкалами методики «Суб'єктивна оцінка міжособистісних відносин» (СОМО) С. В. Духновського: з напруженням (0.266, $p=0.013$), відчуженням (0.500, $p<.001$), конфліктністю (0.441, $p<.001$) та агресією (0.552, $p<.001$), тобто збільшення дисгармонії у стосунках пов'язане зі збільшенням рівня прийняття інших. Цікаво, що значна і статистично значуща кореляція прослідковується між відчуженням у стосунках та прийняттям інших. Такі результати підтверджує попередній теоретичний аналіз, де було з'ясовано, що для кращого розуміння інших потрібні тимчасові акти усамітнення.

Загальна самотність прямо корелює з дисгармонією у стосунках (0.378, $p<.001$), напруженістю (0.530, $p<.001$) та відчуженістю (0.356,

$p < .001$). При цьому немає взаємозв'язку між такими характеристиками міжособистісних стосунків як конфліктність, агресія та прийняття інших. Такий результат підтверджується також іншими іноземними дослідженнями, наприклад, С. Segrin встановив відсутність зв'язку між суб'єктивними оцінками самотності і самооцінкою соціальних навичок сприйняття інших [62].

У праці О. Васильєвої та С. Соколюк теж становлено кореляцію самотності та стосунками з іншими: чим нижче рівень самотності, тим більш гармонійні загальні відносини з друзями і родичами, тим рідше переживаються негативні емоції у спілкуванні, і навколишнє середовище сприймається як безпечне і комфортне [4].

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що самотність пов'язана з двома полярними дисгармонійними проявами міжособистісних стосунків:

- зайва зосередженість, захопленість думками про відносини, підвищена заклопотаність стосунками, які є нестійким, що доставляє занепокоєння і дискомфорт (*напруженість*);
- бажання дистанціюватися від інших, відсутність довіри, розуміння близькості (*відчуженість*).

Щодо модальності переживання самотності, то зв'язків з залежністю від спілкуванням (негативна самотність) не було виявлено, а з позитивною самотністю встановлено прямі помірні зв'язки з відчуженістю у стосунках (0.287, $p=0.007$) та прийняттям інших (0.281, $p=0.008$). Ці кореляції знову ж таки підтверджують попередній теоретичний аналіз. Цікаво, що у своєму дослідженні О. Кривопишена приходить до висновку, що вплив на формування позитивної самотності чинять фактори збереження індивідуальності та активних соціальних контактів. Тобто, слабо виражене прагнення мати широке коло соціальних зв'язків (у нашому випадку це репрезентується шкалою

«Відчуження») сприяють виникненню позитивного ставлення до ситуацій усамітнення [19].

Для дослідження структури особливостей міжособистісних стосунків та переживання самотності, зменшення розмірності вихідних даних і пошуку латентних змінних використовувався факторний аналіз. Перевіривши показники доцільності даного аналізу, ми встановили, що і критерій сферичності Бартлетта ($p < .001$), і критерій адекватності вибірки Кайзера-Мейєра-Олкіна (0.729) є задовільними. Факторизація відбувалася за допомогою метода головних компонент, що перетворює набір корелюючих вихідних змінних в набір некорелюючих змінних. Таким чином, аналіз головних компонент вирішує задачу скорочення кількості змінних при умові збереження максимальної частки дисперсії [33].

За допомогою критерія Кайзера, діаграми осипу Кетелла та аналізу пояснювальної частки дисперсії було прийнято рішення про виділення 3 факторів. Для спрощення структури та полегшення інтерпретації використовувалося ортогональне обертання за методом Варімакс. Результати представлено в таблиці 3.1, де відображені тільки значущі навантаження за факторами (від 0,5).

Таблиця 3.1

Факторна структура простору міжособистісних стосунків та переживання самотності серед молоді у мирний час

№ фактору	Змінні, які ввійшли до фактору	Вага фактору, %
1	Відчуження (0.620) Конфліктність (0.819) Агресія (0.847) Прийняття інших (0.761)	32,3
2	Напруження у стосунках (0,781) Відчуження (0.560)	22,6

	Загальна самотність (0.908)	
3	Залежність від спілкування (-0.894)	20,4
	Позитивна самотність (0,867)	
<i>Сумарна частка дисперсії</i>		75,3

Виявлено факторну структуру, яку представлено трьома факторами, сумарна дисперсія цього простору становить 75,3%. Перший фактор репрезентує організацію міжособистісних стосунків, а другий та третій – самотність та модальність її переживання відповідно. Отримані фактори не корелюють між собою.

Розглянемо склад та змістовне наповнення факторів більш докладно:

- 1) Перший фактор з вагою 32.3% отримав назву «*Міжособистісні стосунки*». Даний фактор ввібрав у себе всі змінні з методики «Суб'єктивна оцінка міжособистісних відносин» (СОМО) С. В. Духновського, крім «Напруження» («Відчуження», «Агресія», «Конфліктність») з великими факторними навантаженнями та шкалу «Прийняття інших». Високі значення за цим фактором будуть свідчити про дисгармонію у стосунках. Цікаво, що змінна «Прийняття інших» у структурі займає місце поряд з характеристиками порушення міжособистісних стосунків, хоча сама є позитивною ознакою. Такий зв'язок потребує подальшого опрацювання.
- 2) Другий фактор з вагою 22,6% отримав назву «*Самотність*». У його складі присутня змінна «Загальна самотність» та змінні «Відчуження» і «Напруження» з високим факторним навантаженням. Слід звернути увагу, що саме ці дві характеристики дисгармонії міжособистісних стосунків є ключовими проявами у ситуації переживання самотності.

3) Третій фактор з вагою 20,4% названий «*Модальність самотності*». Даний фактор є біполярним: один полюс представлений шкалою «Залежність від спілкування», а інший «Позитивна самотність». Оскільки до цього фактору не ввійшли характеристики міжособистісних стосунків, він пов'язаним з модальністю суто суб'єктивного переживання самотності, виражає ставлення до нього.

Отже, розглянувши структуру простору можна виокремити більш узагальнені латентні змінні, які зводяться до характеристик міжособистісних стосунків, самотності як такої з маркерами дисгармонії у стосунках та суб'єктивної модальності цього переживання, або точніше відношення людини до свого переживання.

3.2. Аналіз особливостей міжособистісних стосунків та суб'єктивного переживання самотності серед молоді в умовах війни

За допомогою частотного аналізу сформовано загальну картину рівнів вираженості досліджуваних феноменів у вибірці в умовах війни. Найкраще співвідношення величин видно на порівняльній діаграмі (рис. 3.2.).

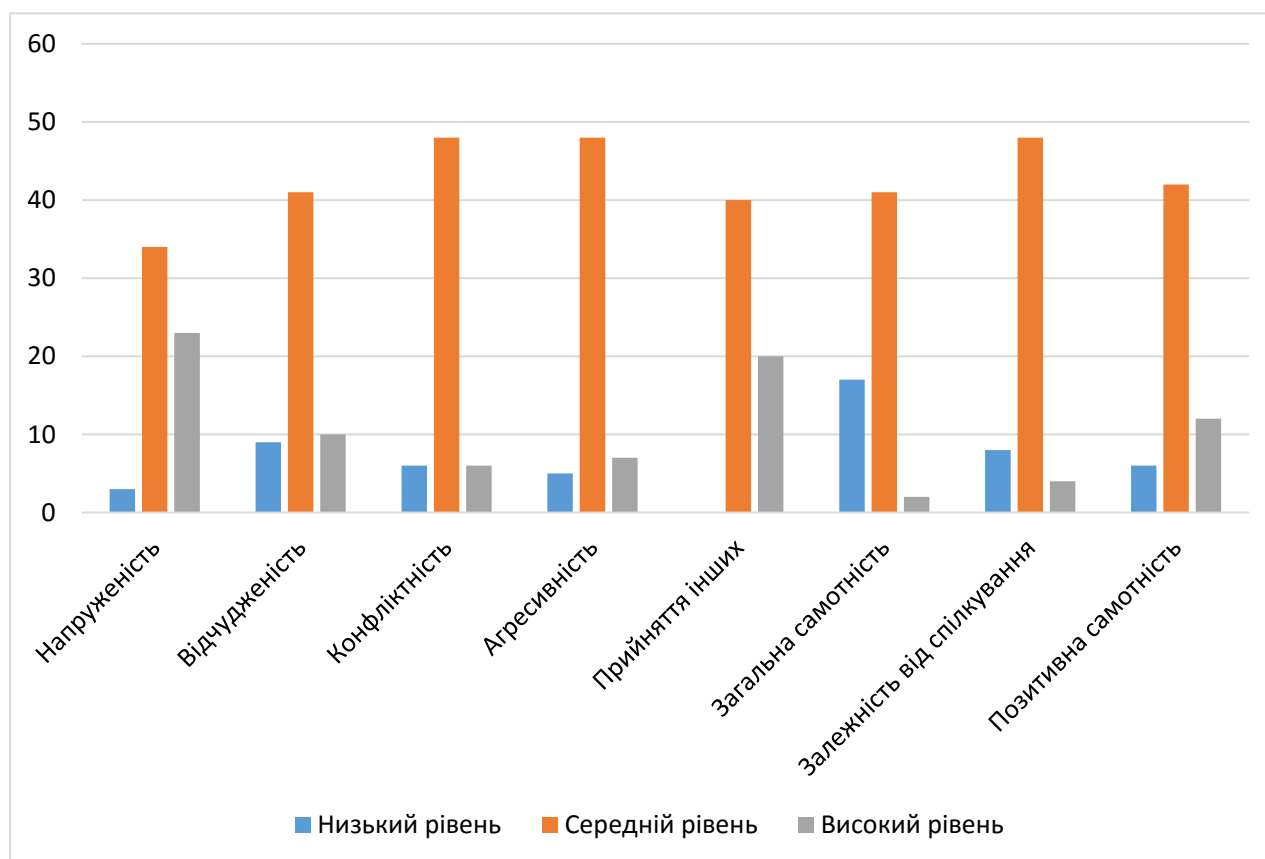

Рис. 3.2. Порівняння частоти рівнів вираження досліджуваних феноменів в період війни

Виявлено, що як і до війни більшості респондентам властивий середній рівень напруженості (57% загальної вибірки), відчуженості (68%), конфліктності (80%) та агресії (76%) у міжособистісних стосунках. Так само зберігається 38 % осіб з високим рівнем напруженості. Як і в період пандемії, серед опитуваних не було виявлено осіб з низьким рівнем прийняття інших, 20 респонденти (33%) мають високий рівень, 40 (67%) – середній.

Тільки у двох (3%) осіб діагностовано високий рівень переживання загальної самотності (це значення є нижчим ніж у мирний час), у переважаючої більшості (68%) – середній і у 29% низький. Більшість респондентів мають середній рівень залежності від спілкування (48, 80%) та позитивної самотності (42, 70%).

Отже, як ми бачимо рівні вираженості майже не змінилися у своїх співвідношеннях на різних вибірках та у різний час. Це говорить про відносну сталість розподілів досліджуваних феноменів. Надалі перевірялися саме взаємозв'язки між змінними та характер цих зв'язків.

Як вже було описано вище, досліджувані характеристики міжособистісної сфери майже не мають відмінностей за критерієм статті. Але цікаво, що у результатах зібраних в умовах війни Т-критерій Стьюдента настовхує на думку про відмінність за шкалою «Агресія у стосунках» ($p=0,07$; d Коена = 0.496). Середні значення у чоловіків = 39,5, а у жінок = 35,5. Тобто у жінок менше проявляється агресія у міжособистісних стосунках, ніж у чоловіків у такій стресовій ситуації як війна (Додаток 3) . При чому величина цього ефекту лежить на межі між малим та середнім, але статистична значущість все ж не дозволяє екстраполювати такі висновки на генеральну сукупність. До війни такої особливості не спостерігалось.

Щоб перевірити гіпотезу про відмінність особливостей міжособистісної сфери, що пов'язана з місцем перебування в умовах війни використовувався дисперсійний аналіз та його непараметричний аналог – критерій Краскела – Уолліса для шкал з відповідним розподілом (Додаток II). Виявилось, що фактично немає відмінностей між особливостями міжособистісних стосунків та переживання самотності у осіб, що перебувають вдома, є внутрішньо переселеними та виїхали за кордон. Теоретичний аналіз показав, що така відмінність має бути, тому можливо треба перевірити результат на більших вибірці та через довший проміжок часу. Але ймовірно, такий результат є доказом тези з теоретичного аналізу, що об'єктивна ситуація міжособистісних стосунків (яка залежить від зміни місця перебування) мало корелює з суб'єктивним переживанням самотності.

В опитування другого зрізу було також включене питання «Чи займались ви якимсь видом волонтерства впродовж останнього місяця».

Відповідаючи на нього 32 (53 %) респонденти дали позитивну відповідь, 20 (33 %) – негативну і 8 (14 %) – обрали «складно відповісти». Дисперсійний аналіз не показав значимих відмінностей за досліджуваними феноменами між цими групами.

Для пошуку взаємозв'язків між характеристиками міжособистісних стосунків та суб'єктивним переживанням самотності використовувався кореляційний аналіз за критерієм Спірмена. Статистично значущі кореляції з кореляційної матриці представлені у Додатку К.

Виявлено, що прийняття інших прямо корелює з усіма шкалами методики «Суб'єктивна оцінка міжособистісних відносин» (СОМО) С. В. Духновського: з напруженням (0.321, $p=0.013$), відчуженням (0.562, $p<.001$), конфліктністю (0.478, $p<.001$) та агресією (0.509, $p<.001$), тобто збільшення дисгармонії у стосунках пов'язане зі збільшенням рівня прийняття інших як і до війни.

Загальна самотність прямо корелює з усіма проявами дисгармонії у стосунках, але якщо з напруженістю (0.510, $p<.001$) та відчуженістю (0.581, $p<.001$) це сильні зв'язки, то з конфліктністю (0.255, $p<.001$) та агресією (0.256, $p<.001$) – помірні. З прийняттям інших (0.448, $p<.001$) прослідковується середній на силу зв'язок. У мирний час такі кореляції були тільки з напруженням та відчуженням, що говорить про ймовірну зміну особливостей переживання досліджуваного явища. Можемо констатувати, що в умовах війни самотність на пряму пов'язується з усіма проявами міжособистісних стосунків і відповідно є більш вразливою. Щодо модальності, то як і у мирний час із залежністю від спілкування зв'язків виявлено не було, а ось з позитивною самотністю виявлено прямі кореляції з напруженням (0.371, $p=0,003$), відчуженням (0.431, $p<.001$), конфліктністю (0.304, $p=0,018$) та прийняттям інших (0.294, $p=0,022$).

Отже, час (мирний та військовий) виступає модератором, який у ролі третьої змінної може позначитися на кореляціях між іншими змінними. З отриманих результатів бачимо, що в умовах війни

збільшилася кількість кореляцій між самотністю та проявами дисгармонії міжособистісних стосунків.

Щоб проаналізувати структуру цих зв'язків та виокремити латентні змінні використовувався факторний аналіз. Перевіривши показники доцільності даного аналізу, ми встановили, що і критерій сферичності Бартлетта ($p < .001$), і критерій адекватності вибірки Кайзера-Мейєра-Олкіна (0.725) є задовільними. Факторизація відбувалася за допомогою метода головних компонент, що перетворює набір корелюючих вихідних змінних в набір некорелюючих змінних.

За допомогою критерія Кайзера, діаграми осипу Кетелла та аналізу пояснювальної частки дисперсії було прийнято рішення про виділення 3 факторів як і на даних у мирний час. Для спрощення структури та полегшення інтерпретації використовувалося ортогональне обертання за методом Варімакс. Результати представлено в таблиці 3.2, де відображені значущі навантаження за факторами (від 0,4).

Таблиця 3.2

Факторна структура простору міжособистісних стосунків та переживання самотності серед молоді в умовах війни

№ фактору	Змінні, які ввійшли до фактору	Вага фактору, %
1	Напруження (0.517) Конфліктність (0.881) Агресія (0.930) Прийняття інших (0.761)	29.0
2	Напруження у стосунках (0,632)	27.0

	Відчуження (0.751) Прийняття інших (0.465) Загальна самотність (0.908)	
3	Залежність від спілкування (-0.894) Позитивна самотність (0,867)	22.7
<i>Сумарна частка дисперсії</i>		78,7

Виділена факторна структура, яку представлено трьома факторами, пояснює 78.7 % дисперсії вихідних даних. У цілому, назви попередньо виділених латентних змінних, підходять для пояснення цього простору, але змістовне наповнення та співвідношення дещо змінилися. Отримані фактори є досить рівномірні за часткою дисперсії та не корелюють між собою.

Розглянемо склад та змістовне наповнення факторів більш докладно:

- 1) Перший фактор з вагою 29 % та назвою «*Міжособистісні стосунки*». До нього увійшли агресія, конфліктність, прийняття інших та напруження. Високі значення за цим фактором будуть свідчити про дисгармонію у стосунках. Враховуючи значення факторних навантажень видно, що саме агресія та конфліктність є їх наскрізними ознаками. Цікаво, що змінна «Відчуження» у зрізі в умовах війни втратила місце у цьому факторі.
- 2) Другий фактор з вагою 27 % та назвою «*Самотність*». Він складається з змінних «Загальна самотність», «Напруження у стосунках», «Відчуження» та «Прийняття інших». Слід звернути увагу, що саме останні 3 характеристики міжособистісних стосунків є ключовими проявами у ситуації переживання самотності в умовах війни.
- 3) Третій фактор з вагою 22,7% з назвою «*Модальність самотності*» є біполярним: один полюс представлений шкалою «Залежність від

спілкування», а інший «Позитивна самотність». Він є ідентичним до виділеного фактору у мирний час (навіть за кількісними показниками).

Отже, розглянувши структуру простору в умовах війни та порівнявши її якісне та кількісне наповнення з структурою у мирний час можна виділити декілька тенденцій:

- ключовим маркером дисгармонії у міжособистісних стосунках як до так і в умовах війни є агресія;
- відчуження в умовах війни перестає бути ознакою міжособистісних стосунків і є проявом фактору самотності.

Окрім прямих зв'язків нас також цікавили опосередковані, тому наступним кроком аналізувалися модерації та медіації. Знайдена цікава тенденція: в умовах війни залежність від спілкування пов'язується з інтеракцією відчуження та прийняття інших. У даній моделі модератором виступає прийняття інших, а предиктором – відчуження, але при їхній зміні місцями загальна картина не майже змінюється. Тому ми схильні розглядати їхню взаємну інтеракцію на різних рівнях обох змінних. Оскільки ми використовуємо дві незалежні неперервні змінні, досвідчені дослідники радять для інтерпретації їх центрувати або стандартизувати шляхом вилучення шляхом середнього балу з вихідного бал [54, 56]. Модель означеної модерації наглядно зображена на Рис. 3.3.

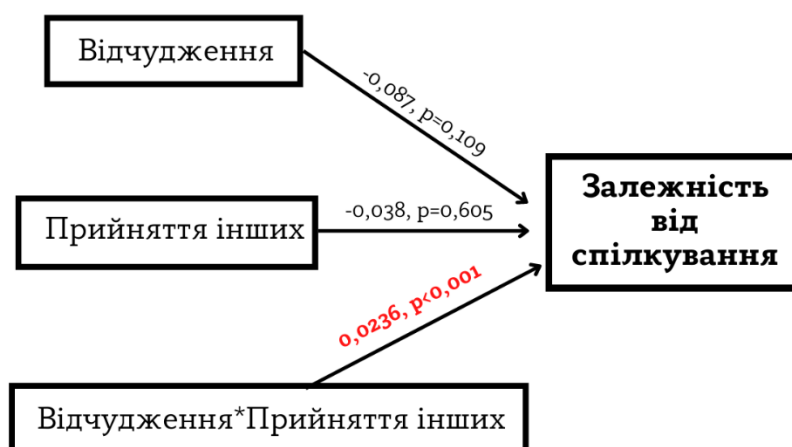

Рис. 3.3. Модель модерації в умовах війни

З представленої моделі бачимо, що власне незалежні змінні самі по собі не несуть статистично значимий вплив на залежну змінну. При цьому коефіцієнти і відчуження(-0.0868), і прийняття інших(-0.0378) є від'ємними. Натомість їхня інтеракція є статистично значимою, а коефіцієнт(0.0236) навпаки є позитивним.

Це говорить про те, що в ситуації, коли відчуження у міжособистісних стосунках поєднується з прийняття інших, залежність від спілкування може лінійно зростати. Як вже було описано вище, прийняття інших характеризується позитивним ставленням до людей, терпимістю до людських недоліків, схильність відчувати себе комфортно практично з будь-ким. І якщо при цьому суб'єкт переживає дистанціювання від інших та відчуття дискомфорту у стосунках, можливо навіть самотність та ізоляцію, то ця самотність з великою вірогідністю набуде негативної модальності у вигляді залежності від спілкування. Вплив предиктора на залежну змінну на різних рівнях модератора представлено у Додатку Л. На зрізі до війни такої особливості не прослідковувалося.

3.3. Порівняльний аналіз переживання почуття самотності та міжособистісних стосунків під час пандемії Covid-19 та в умовах війни

У результаті теоретичного аналізу з'ясувалося, що ситуація війни може значно впливати на міжособистісну сферу. Щоб дослідити це емпіричним шляхом ми скористалися Т-критерієм Стьюдента для залежних на незалежних вибірках, U-критерієм Манна-Уїтні та критерієм хі-квадрат. За допомогою цих статистичних методів були зіставлені результати опитування, що збиралися до війни та в умовах війни.

Після перевірки нормальності розподілу за критерієм Шапіро-Увілка та гомогенності дисперсій за критерієм Лівіня кожній метричній шкалі було призначено відповідний параметричний чи непараметричний метод. Результати порівняння незалежних груп не показали очікуваних статистично значущих відмінностей (Додаток М). Але шкала «залежність від спілкування» викликає цікавість на фоні інших: $p=0,06$, а rank biserial correlation = 0.1723. Середні значення і медіана до війни = 15, а після = 13. Змістовно це можна інтерпретувати як те, що в умовах війни у молоді знизилася залежність від спілкування, яку часто інтерпретують як негативну самотність. Але ця цікава тенденція у майбутньому ще потребує перевірки на вибірці більшого розміру.

При порівнянні результатів одних і тих же осіб, які проходили тестування у мирний час та в умовах війни виявилися цікаві відмінності. Для цього використовувалися Т-критерій Стьюдента для залежних вибірок та його непараметричний аналог – W-критерій Вілкоксона (Додаток Н).

Обоє критерії дозволяють відхилити нульову гіпотезу про рівність груп за шкалами «Загальна самотність» ($p<.001$ та $p=0.001$) та «Залежність від спілкування» ($p=0,01$ та $p=0,02$). Такий результат підтверджує стійкість наших даних та дозволяє попри жорсткі вимоги до параметричних методів, інтерпретувати саме Т-критерій Стьюдента як робастний. На рисунку 3.4. можна побачити 95-ти відсоткові довірчі інтервали описаних шкал.

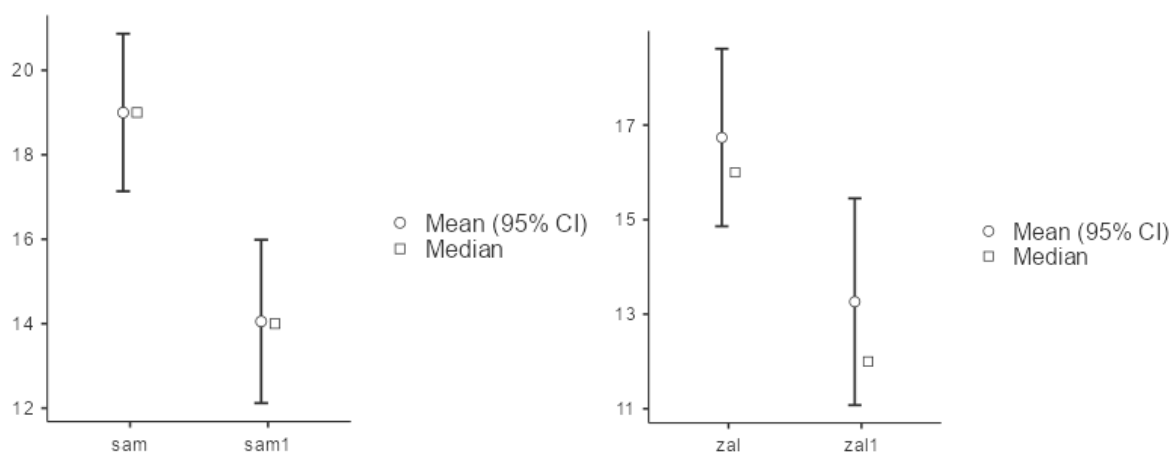

Рис. 3.4. Довірчі інтервали залежних груп до та в умовах війни за шкалами «Загальна самотність» та «Залежність від спілкування»

За обома шкалами зв'язок є прямим, а сила ефекту за d Коеном дорівнює 1.120 (великий) для загальної самотності та 0.660 (середній) для залежності від спілкування. При розгляді середніх значень та медіан з'ясувалося, що у мирний час показник самотності дорівнює 19, а в умовах війни – 14, при стандартних відхиленнях 4,15 та 4,3 відповідно. Середнє значення показника залежності від спілкування у мирний час дорівнює 16, а в умовах війн – 12 ($SD_1 = 4,17$; $SD_2 = 4,86$).

Варто не забувати про побічну варіативність, та те, що респонденти банально стали старшими на рік, чим і можуть бути спричинені отримані результати. Але все ж таке порівняння є змістовно цінним, враховуючи збереження виявленої тенденції у респондентів з різним віком, статтю та місцем розташування. Отримані результати дозволяють зробити висновки, що в умовах війни у молоді знижується рівень переживання самотності та залежності від спілкування, що позитивно впливає на міжособистісні стосунки, знижується потреба у спілкуванні, і ситуації усамітнення переживаються більш спокійно.

У ході дослідження було прийнято рішення не обмежуватись тільки шкалами та скористатися для аналізу відповідями респондентів на окремі питання. Такий підхід дозволяє віднайти цікаві якісні відмінності між групами та не втрачати цінну інформацію при обрахунку шкал. Аналіз

результатів із використанням χ^2 -квдрату Пірсона свідчить про існування деяких відмінностей у вибірках. Результати за порівняння відповідей досліджуваних на окремі питання всіх методик висвітлені в Додатку О. У процесі аналізу ми звертали увагу на значення X^2 , силу ефекту за критерієм W -Коена та статистичну значущість (p). Але враховуючи не надто великий розмір досліджуваних груп, та широку варіативність відповідей, в інтерпретацію включались і ті значення, які дещо перебільшують поріг в 0,05 (оскільки це може сигналізувати про перевірку тенденції на більшій вибірці).

За методикою «Диференціальний опитувальник переживання самотності» (ДОПО-3к) Е. Н. Осіна та Д. А. Леонтьєва відмінність між незалежними групами, що опитувалися до та в умовах війни прослідковується за такими питаннями:

- «Коли поруч зі мною нікого немає, я відчуваю нудьгу» ($X^2=9.6$, $p=0.02$, $W=0.25$): в умовах війни варіант не згоден обирали вдвічі частіше.
- «Я люблю залишатися наодинці з самим собою» ($X^2=7.8$, $p=0.05$, $W=0.23$): в умовах війни більшість обирали відповідь згоден.
- «Я не люблю залишатися один» ($X^2=8.5$, $p=0.03$, $W=0.24$): в умовах війни більшість обирали відповідь не згоден.
- «Коли я залишаюся один, я відчуваю дискомфорт» ($X^2=8.9$, $p=0.03$, $W=0.25$): в умовах війни більшість обирали відповідь не згоден.

За методикою «Суб'єктивна оцінка міжособистісних відносин» (СОМО) С. В. Духновського відмінність між незалежними групами, що опитувалися до та в умовах війни прослідковується за такими питаннями:

- «У відносинах з людьми у мене виникає почуття, що мене обманюють або можуть обдурити» ($X^2=11.8$, $p=0.06$, $W=0.28$): в умовах війни більшість обирали відповідь не згоден.

- «Я часто відчуваю почуття незадоволеності відносинами» ($X\text{-squared}=17.0$, $p=0.009$, $W=0.35$): в умовах війни більше обиралася відповідь не згоден.

Тільки 2 з 40-ка питань показали значимі відмінності, і це можна доволі легко пояснити. Варіанти відповідей у цій методиці дуже диференційовані (7 варіацій), при цьому наша вибірка не настільки велика, щоб наповнити достатньо всі значення, аби критерій був значущим. Тому було прийнято рішення перекодувати варіанти відповідей у розмірність з меншою диференціацією та перевірити чи збережеться тенденція. Після означеної процедури відмінності проявилися тільки у питанні: «У відносинах з людьми у мене виникає почуття, що мене обманюють або можуть обдурити» ($X\text{-squared} = 8.16$, $p = 0.01$, $W = 0.23$), а на питання «Я часто відчуваю почуття незадоволеності відносинами» взагалі зникли.

За методикою «Діагностика прийняття інших» В. Фейя відмінність між незалежними групами, що опитувалися до та в умовах війни прослідковується за такими питаннями:

- «Більшість людей думають про себе тільки позитивно, рідко звертаючись до своїх негативних якостей» ($X\text{-squared}=9.6$, $p=0.04$, $W=0.26$): середні значення в умовах війни, до війни більше практично завжди.
- «Мені подобається бути на самоті, далеко від людей» ($X\text{-squared}=12.4$, $p=0.01$, $W=0.29$): в умовах війни більшість обирало відповідь практично завжди.
- «Мені подобається бути з людьми, чії погляди відрізняються від моїх» ($X\text{-squared}=9.3$, $p=0.05$, $W=0.25$): в умовах війни обиралися більш центричні значення.

Отже, як можна помітити майже всі значущі запитання стосуються переживання самотності та свідчать про те, що в умовах війни молодь частіше обирає усамітнення та менше відчуває нудьгу і

дискомфорт перебуваючи на одинці з собою. Накладаючи ці результати на теоретичну основу, можна припустити, що ситуація, яка зараз склалася в країні, збільшила кількість вражень та почуттів, які отримує індивід, цим самим збільшивши потребу у автокомунікації. По суті зовнішні умови спонукають занурюватись в роздуми про найважливіші смисложиттєві питання і тим самим сприяють розвитку особистісних якостей. Екстремальний досвід має якимсь чином відрефлексуватися, щоб органічно інтегруватися в особистість. Саме цим і може бути спричинена зміна рівня переживання та відношення до самотності.

Висновки до розділу III

1. Виявлено, що у цілому в молоді спостерігаються гармонійні міжособистісні стосунки з частковими проявами напруження. В умовах пандемії самотність пов'язується з такими індикаторами дисгармонії у стосунках як відчуження та напруження. Факторна структура соціально-психологічних особливостей переживання самотності включає організацію міжособистісних стосунків, переживання самотності та модальність цього переживання.
2. Спростовано гіпотезу про наявність відмінностей між чоловіками та жінками в особливостях проявів міжособистісних стосунків та переживання самотності в умовах пандемії. Натомість в умовах війни виявлена тенденція до схильності вищого рівня прояву агресії у міжособистісних стосунках саме у чоловіків.
3. Встановлено, що місце перебування під час війни (вдома, внутрішньо переселені в Україні, за кордоном) та залученість у волонтерську діяльність не впливають на міжособистісні стосунки та переживання самотності.
4. Доведено, що в умовах війни самотність прямо пов'язана з усіма проявами дисгармонії у стосунках, при цьому ключовим маркером дисгармонії виступає саме агресія. У ситуації, коли відчуження у міжособистісних стосунках поєднується з прийняття інших, залежність від спілкування може лінійно зростати.
5. При порівняння зрізів в умовах пандемії та під час війни виявлено, суттєві відмінності. В умовах війни прослідковується тенденція до зниження рівня переживання загальної самотності та залежності від спілкування. Доведено, що в ситуації війни молодь навіть частково прагне до усамітнення та менше відчуває нудьгу і дискомфорт перебуваючи на одинці з собою.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дають підстави зробити наступні висновки.

1. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури свідчить,

що переживання самотності залежить не скільки від реальної ситуації міжособистісних стосунків, скільки від ідеального уявлення про те, якими вони повинні бути та їхньою суб'єктивною оцінкою. Необхідно розрізняти поняття бути самотнім (самотність) і перебувати наодинці з самим собою (усамітнення). Усамітнення має вирішальне значення для самосвідомості і самопізнання особистості, що виявляє вплив на формування навичок спілкування, полегшує тиск у взаємодії з іншими людьми, несе в собі можливість занурення в особистісну рефлексію. З'ясовано важливе значення прийняття рішення людиною про реагування на власне становище при переживанні самотності.

2. Емпіричним шляхом з'ясовано особливості міжособистісних стосунків та самотності в умовах пандемії Covid-19. Спростовано гіпотезу про статеву відмінність переживання самотності та міжособистісних стосунків. Виділено два маркери дисгармонії у міжособистісних стосунках з якими пов'язана самотність: напруження (зайва зосередженість, захопленість думками про відносини, підвищена заклопотаність стосунками, які є нестійким, що доставляє дискомфорт) та відчуження (бажання дистанціюватися від інших, відсутність довіри, близькості). Виокремлено 3 фактори досліджуваного простору: організація міжособистісних стосунків, переживання самотності та модальність цього переживання.

3. Досліджено особливості міжособистісних стосунків та самотності в умовах повномасштабної війни Росії проти України. Помічено тенденцію, що у жінок менше проявляється агресія у міжособистісних стосунках, ніж у чоловіків у такій стресовій ситуації як війна. Виявлено відсутність відмінностей між особливостями

міжособистісних стосунків та переживання самотності в залежності від місця перебування та залученості у волонтерську діяльність. В умовах війни самотність на пряму пов'язується з уміла проявами міжособистісних стосунків (напруженістю, відчуженістю, конфліктністю, агресією та прийняттям інших), а ключовим маркером дисгармонії у міжособистісних стосунках виступає агресія.

4. Встановлено, що переживання самотності в умовах пандемії Covid-19 та в умовах війни є суттєво відмінним: у другому випадку проявляється тенденція до зниження рівня переживання загальної самотності та залежності від спілкування, яку можна інтерпретувати як негативну самотність. Доведено, що в ситуації війни молодь частково прагне до усамітнення та менше відчуває нудьгу і дискомфорт перебуваючи на одинці з собою, знижується потреба у спілкуванні.

Проведене дослідження повною мірою не вичерпує всіх аспектів проблеми, що розглядалася. **Перспективою подальших досліджень** може бути емпіричне з'ясування особливостей переживання самотності у різні вікові періоди розвитку особистості; дослідження механізмів трансформації модальності суб'єктивного переживання самотності з негативної в позитивну та розробка психокорегувальних та психотерапевтичних програм, які б дозволили це зробити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андриянченко Е. Г. (2012). Теоретический анализ проблемы лидерства в зарубежной социальной психологии. *Молодой ученый*, 10, 256-261. Режим доступа: <https://moluch.ru/archive/45/5471/>
2. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. (2004). *Конфликтология: Учебник для вузов*. Москва: ЮНИТИ. 591.
3. Бердяев Н.А. (1993). *Опыт философии одиночества и общения*. Москва: Республика. 390.
4. Васильева О.С., Соколюк С.Н. (2019). Взаимосвязь уровня переживания одиночества со смысложизненными ориентациями, качеством жизни, самоотношением. *North-Caucasian Psychological Bulletin*, 17/1, 13-19. Режим доступа: [file:///C:/Users/Intel/Downloads/480-Текст%20статьи-924-1-1020200503%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Intel/Downloads/480-Текст%20статьи-924-1-1020200503%20(1).pdf)
5. Вейс Р. С. (1989). Вопросы изучения одиночества. Покровский Н.Е. (Ред.), *Лабиринты одиночества* (114–128). Москва : Прогресс.
6. Виноградов А. Г. (2010). Рецензия на методiku «Шкала субъективного переживания одиночества». *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Психология*, 40 (216), 88-92. Режим доступа: <https://dspace.susu.ru/xmlui/bitstream/handle/0001.74/-3153/12.pdf?seq>
7. Волошин С. М. (2019). Особливості змісту соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія» : науковий журнал, 9, 73–76. doi: 10.25264/2415-7384-2019-9-73-76
8. Головин С.Ю. (1998). *Словарь практического психолога*. Минск: Харвест. 580.

9. Духновский С.В. (2006). *Субъективная оценка межличностных отношений. Руководство по применению*. Санкт-Петербург: ООО Издательство «Речь». 54.
10. Духновский С.В. (2005). *Переживание дисгармонии межличностных отношений: Монография*. Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та. 175.
11. Духновский С.В. (2007). *Шкала субъективного переживания одиночества*. Ярославль, НПЦ «Психодиагностика». 18.
12. Духновский С. В. (2010). *Дистанция в межличностных отношениях. Регуляция и диагностика: Монография*. Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. пед. ун-та. 209.
13. Заворотных Е.Н. (2009). *Социально-психологические особенности одиночества как субъективного переживания*. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Санкт-Петербург.
14. Ігнатенко І.В. (2011). Самотній квазісуб'єкт у епоху постмодерну: критика глобалізованого суспільства. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*, 2, 88-93. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2011_2_22
15. Коломинский Я.Л. (2010). *Социальная психология взаимоотношений в малых группах: учеб. пособие для психологов, педагогов, социологов*. Москва: АСТ. 448.
16. Кон И. (1990). Многоликое одиночество. Мироненко В.В. (Ред.), *Популярная психология: хрестоматия (162–170)*. Москва: Просвещение.
17. Корчагина С.Г. (2005). *Генезис, виды и проявления одиночества*. Москва: Московский психолого-социальный институт. 196.
18. Корчагина С.Г. (2008). *Психология одиночества*. Москва: Московский психолого-социальный институт. 228.
19. Кривопишина О.А. (2020). Психологічні особливості розвитку почуття самотності творчої особистості. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені А. Г. Шевченка» (серія:*

педагогічні науки) : Збірник наукових праць, 2, 14-18. doi: 10.5281/zenodo.3758972

20. Крошка С. А. (2017). Умови адаптації внутрішньо переміщених осіб та студентів із зони АТО. *Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі: матеріали Всеукр. наук.-практич. конф.* Лисичанськ : ФОП Пронькіна К. В.

21. Куликов Л.В. (2004). *Психогигиена личности. Вопросы психологической устойчивости и психопрофилактики: Учеб. пособие.* Санкт-Петербург : Питер. 464.

22. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., & Погольша В.М. (2001). *Межличностное общение: Учебник для вузов.* Санкт-Петербург : Питер. 544.

23. Лукьянов О.В., Карпунькина Т.Н. (2005). Современность культура одиночества. *Вестник Томского государственного университета.* 286, 97-104. Режим доступа: <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/286/image/286-097.pdf>

24. Лэнгле А. (2005). Человек в поисках смысла (к 100-летию юбилею В. Франкла). *Психология. Журнал Высшей школы экономики.* 2 (19), 22–44. Режим доступа: http://institut.smysl.ru/article/Leon_DA_Exist_smysl_odinoch_20130213.php

25. Леонтьев Д.А. (2011). Экзистенциальный смысл одиночества. *Экзистенциальная традиция: Философия, психология, психотерапия,* 2 (19), 101–108. Режим доступа: <https://core.ac.uk/download/pdf/78041921.pdf>

26. Леонова І.М. (2021). Соціально-психологічні особливості переживання почуття самотності жінками - внутрішньо переміщеними особами. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.* Серія: Психологія, Том 32 (71), 51-56. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.1/09>

27. Лиджиева О.А., Бейшембиева А.Д., Лиджиев П.Г, Бембетова Б.С, Арджения Я.Т. (2019). Проблема одиночества в работах отечественных и зарубежных психологов. *Психология. Историко-критические обзоры и современные исследования*, Т. 8, 3А, 247-256. Режим доступа: <http://publishing-vak.ru/file/archive-psychology-2019-1/journal-psychology-2019-1a.pdf>
28. Мазуренко Е.А. (2006). *Одиночество как феномен индивидуальной и социальной жизни*. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Москва.
29. Мацута В.В. (2007). *Общение с самим собой. Коммуникативное измерение в психологической антропологии*. В.И. Кабрина (Ред.). Томск: Иван Федоров.
30. Міхеєва О., Серєда В. (2015). Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації. *Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні. Збірка аналітичних матеріалів 2014-2015*. (Т. 1, с. 9-49). Львів: Галицька видавнича спілка.
31. Москаленко В.В. (2020). Самотність та усамітнення як виявлення різних рівнів ієрархічної системи потреб людини. *Матеріали наукового круглого столу on-line: "Усамітнення та самотність в житті особистості (on-line, 24 квітня 2020 р.)*, (56-60). Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство».
32. Мудрук С.О. (2018). *Стан освіти в Україні. Аналітичне дослідження за результатами освітніх вимірювань*. І. Б. Іванків (Ред.). Київ: Ваіте.
33. Наследов А.Д. (2004). *Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Учебное пособие*. Санкт-Петербург: Речь. 392.
34. Некрасова Е.В. (2012). *Взаимосвязь дисгармонии межличностных отношений и ценностно-смысловой сферы личности старшеклассников*. (Автореф. дис. канд. психол. Наук). Самара.

35. Неумоева Е.В. (2005). *Одиночество как психический феномен и ресурс развития личности в юношеском возрасте*. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Тюмень.
36. Обозов Н.Н. (1990). *Психология межличностных отношений*. Киев: Лыбидь, 191.
37. Осин Е.Н. (2010). Внутренняя структура дифференциального опросника переживания одиночества (ДОПО-3). *Современная психодиагностика в период инноваций: сборник тезисов II Всероссийской научной конференции* (г. Челябинск, 8-10 сентября 2010 г.), (132–135). Челябинск: Издат. центр ЮУрГУ.
38. Осин Е.Н., Леонтьев Д.А. (2013). Дифференциальный опросник переживания одиночества. *Журнал Высшей школы экономики*. 1, 55-81. Режим доступа: https://psyjournal.hse.ru/data/2013/10/31/12832233-56/Osin_Le-on-tiev_10-01pp55-81.pdf
39. Покровский Н.Е., Иванченко Г.В. (2008). *Универсум одиночества: социологические и психологические очерки*. Москва: Логос. 424.
40. Помазова О. В. (2019). Теоретичні аспекти самотності як суб'єктивного переживання. *Психологія і особистість*, 1(15), 9-21. DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2019.2.177345>
41. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. (Ред.). (1990). *Психологический словарь*. Москва : Политиздат. 607.
42. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. 26, с. 892.
43. Рассел Д. (1989). Измерение одиночества. Н.Е. Покровский (Ред.), *Лабиринты одиночества* (192-226). Москва : Прогрес.
44. Рубчевский К. В. (2003). Социализация личности: интериоризация и социальная адаптация. *Общественные науки и современность*. 3, 147–151. Режим доступа: https://psyjournals.ru/psyedu/2002/n2/Rubchevskij_full.shtml

45. Серма В. (1989). Некоторые ситуативные и личностные корреляты одиночества. Н.Е. Покровский (Ред.), *Лабиринты одиночества* (227–242). Москва: Прогресс.
46. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. (2005). *Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп*. Москва: Изд-во Института Психотерапии. 160.
47. Фромм Э. (2017). *Бегство от свободы*. Москва : АСТ: АСТ МОСКВА. 571.
48. Фромм Э. (2004). *Душа человека*. Москва : ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзит книга». 572.
49. Хамітов Н.В. (2002). Самотність. В. І. Шинкарук (Ред.), *Філософський енциклопедичний словник* (с. 564). Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : АбрисС.
50. Хамитов Н.В. (1995). *Философия одиночества. Опыт вживания в проблему. Одиночество женское и мужское*. Київ: Наук. Думка. 170.
51. Хорні К. (1993). *Невротичная личность нашего времени*. Москва : Дайджест. 188.
52. Шагивалеева Г. Р. (2007). *Одиночество и особенности его переживания студентами: монография*. Елабуга: Алмедиа. 157.
53. Швалб Ю.М. Данчева О.В. (2001) *Одиночество: социально-психологические проблемы*. Киев: Украина. 270.
54. Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173–1182. DOI: 10.1037//0022-3514.51.6.1173
55. Cacioppo J.T., Patrick W. (2009). *Loneliness: Human Nature and the Need for Social Connection Paperback*. New York : W. W. Norton & Company. 336.

56. Dawson, J. F. (2013). Moderation in management research: What, why, when and how. *Journal of Business and Psychology*, 29, 1-19. DOI:10.1007/s10869-013-9308-7
57. Homans G.G. (1950). *The human Group*. NewYork : Harcourt, Brace.
58. Kanai R., Bahrami B., Duchaine B., Janik A. (2012). Loneliness to Social Perception. *Current Biology*, 22(20), 1975-1979. DOI: 10.1016/j.cub.2012.08.045
59. Kogh P. (1994). *Solitude: A philosophical encounter*. Chicago: Open Court. 375.
60. Leary M.R., Herbst K.C., McCrary F. (2003). Finding pleasure in solitary activities: desire for aloneness or disinterest in social contact. *Personality and Individual Differences*, 35. 59–68. DOI:10.1016/S0191-8869(02)00141-1
61. Long C. R., Averill J. R. (2003). Solitude: An exploration of benefits of being alone. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 33 (1), 21–44. Access mode : <https://doi.org/10.1111/1468-5914.00204>
62. Segrin C. (1993). Effects of dysphoria and loneliness on social perceptual skills. *Perceptual and Motor Skills*, №77, 1315-1329. Access mode : <https://doi.org/10.2466/pms.1993.77.3f.1315>
63. Singh, N. S., Bogdanov, S., Doty, B., Haroz, E., Girnyk, A., Chernobrovkina, V., Murray, L. K., and other. (2021). Experiences of mental health and functioning among conflict-affected populations: A qualitative study with military veterans and displaced persons in Ukraine. *American Journal of Orthopsychiatry*, 91(4), 499–513. <https://doi.org/10.1037/ort0000537>
64. Welwood J. (1990). Intimate relationship as path. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1(22), 51-58. Access mode : <https://www.atpweb.org/jtpparchive/trps-22-90-01-051.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Суб'єктивна оцінка міжособистісних стосунків»

(СОМО) С. В. Духновського

1. Зазвичай я намагаюся не створювати занадто близьких відносин з людьми.
2. Я завжди прагну довести свою правоту.
3. Якщо я не схвалюю поведінку іншої людини, то даю їй це відчуття.
4. Буває, я відчуваю, що у відносинах щось не так.
5. Я намагаюся зберігати дистанцію у відносинах з людьми.
6. Я завжди відстоюю свою точку зору.
7. Я часто буваю не згоден з людьми.
8. Відносини з іншими людьми часто турбують мене.
9. Я відчуваю нещирість інших людей в стосунках зі мною.
10. Буває, я відчуваю неприязнь до себе з боку інших людей.
11. Буває, мені здається, що відносини зайшли в глухий кут.
12. Я не шукаю близькості з іншими людьми.
13. Я відчуваю, що в стосунках кожен переслідує свої цілі.
14. Якщо хтось дратує мене, я готовий сказати все, що я про нього думаю.
15. Мене влаштовують формальні відносини з іншими людьми.
16. Я не відчуваю згоди у відносинах з людьми.
17. Я не можу втриматися від суперечки, якщо люди не погоджуються зі мною.
18. Буває, у мене виникають протиріччя, що призводять до сварок з людьми.

19. У відносинах з людьми у мене виникає почуття, що мене обманюють або можуть обдурити.
20. Мені важко йти на поступки іншій людині.
21. Іноді я відчуваю грубість по відношенню до мене.
22. Я часто відчуваю почуття незадоволеності відносинами.
23. Я не дуже відвертий у стосунках з іншими людьми.
24. У мене бувають розбіжності з іншими людьми.
25. Я відчуваю, що в стосунках кожен намагається зачепити «слабкі місця» один одного.
26. У відносинах виникають ситуації непорозуміння один одного.
27. У мене бувають ситуації, коли я відчуваю себе самотньо.
28. Я відчуваю протистояння у відносинах з іншими людьми.
29. Іноді люди дратують мене своєю присутністю.
30. У мене з'являється бажання припинити відносини.
31. Я сумніваюся в щирості інших людей в стосунках зі мною.
32. Мені важко йти на компроміс у відносинах з іншими людьми.
33. Я буваю грубуватий в стосунках з людьми.
34. Я намагаюся не проявляти свої почуття в стосунках з людьми.
35. Думка про майбутню зустріч викликає у мене внутрішнє напруження.
36. Я відчуваю «недомовленість» у відносинах з людьми.
37. Я намагаюся не обговорювати свої проблеми з іншими людьми.
38. У мене виникає почуття, що відносини можуть припинитися в будь-яку хвилину.
39. Я відчуваю, що люди не розуміють або не хочуть розуміти мене.
40. У відносинах з людьми у мене виникають питання: «Чому так відбувається?», «Навіщо все це?».

Додаток Б

Методика «Діагностика прийняття інших» В. Фейя

1. Людей досить легко ввести в оману.
2. Мені подобаються люди, з якими я знайомий (а).
3. У наш час люди мають дуже низькі моральні принципи.
4. Більшість людей думають про себе тільки позитивно, рідко звертаючись до своїх негативним якістю.
5. Я відчуваю себе комфортно практично з будь-якою людиною*.
6. Все, про що люди говорять в наш час, зводиться до розмов про фільми, телебаченні та інших дурних речі подібного роду.
7. Якщо хто-небудь почав робити послугу іншим людям, то вони відразу ж перестають поважати його.
8. Люди думають тільки про себе.
9. Люди завжди чимось незадоволені і шукають що-небудь нове.
10. Примхи більшості людей дуже важко витерпіти.
11. Людям безумовно необхідний сильний і розумний лідер.
12. Мені подобається бути на самоті, далеко від людей.
13. Люди не завжди чесно поведуться з іншими людьми.
14. Мені подобається бути з іншими людьми*.
15. Більшість людей дурні і непослідовні.
16. Мені подобається бути з людьми, чиї погляди відрізняються від моїх*.
17. Кожен хоче бути приємним для іншого*.
18. Найчастіше люди незадоволені собою.

Додаток В

Методика «Диференціальний опитувальник переживання самотності»

(ДОПО-3к) Е. Н. Осіна та Д. А. Леонтєва

1. Я відчуваю себе самотнім.
2. Коли поруч зі мною нікого немає, я відчуваю нудьгу.
3. Я люблю залишатися наодинці з самим собою.
4. Є люди, з якими я можу поговорити.
5. Немає нікого, до кого б я міг звернутися.
6. Мені важко знайти людей, з якими можна було б поділитися моїми думками.
7. На самоті приходять цікаві ідеї.
8. Мені важко бути далеко від людей.
9. Бувають почуття, відчуття які можна лише наодинці з собою.
10. Є люди, які по-справжньому розуміють мене.
11. Я не люблю залишатися один.
12. Щоб зрозуміти якісь важливі речі, людині необхідно залишитися одному.
13. Коли я залишаюся один, я не відчуваю неприємних відчуттів.
14. Я відчуваю себе покинутим.
15. На самоті голова працює краще.
16. Люди навколо мене, але не зі мною.
17. На самоті людина пізнає самого себе.
18. Я погано переношу відсутність компанії.
19. На самоті я відчуваю себе самим собою.
20. Найгірше, що можна зробити з людиною, - це залишити його одного.
21. Мені здається, що мене ніхто не розуміє.
22. Мені добре вдома, коли я один.
23. Коли я залишаюся один, я відчуваю дискомфорт.

24. На самоті кожен бачить в собі те, що він є насправді.

Ключ до опитувальника:

Загальна переживання самотності: 1, 4 *, 5, 6, 10 *, 14, 16, 21

Залежність від спілкування: 2, 8, 11, 13 *, 18, 20, 23

Позитивне самотність: 3, 7, 9, 12, 15, 17, 19, 22, 24

Додаток Д

Перевірка нормальності розподілу за критерієм Шапіро-Увілка та гомогенності дисперсій за критерієм Лівіня для порівняння за статтю

Шкали	Normality Test (Shapiro-Wilk)		Homogeneity of Variances Test (Levene's)	
	W	P	F	P
Загальні відносини	0.976	0.114	0.01629	0.899
Напруженість	0.949	0.002	0.48825	0.487
Відчуження	0.947	0.001	0.45385	0.502
Конфліктність	0.967	0.024	0.04206	0.838
Агресія	0.974	0.080	0.21944	0.641
Прийняття інших	0.989	0.712	0.69511	0.407
Загальна самотність	0.929	< .001	0.00745	0.931
Залежність від спілкування	0.967	0.025	0.17337	0.678
Позитивна самотність	0.937	< .001	5.50121	0.021

Додаток Е

Порівняння груп за статтю за Т-критерієм Стьюдента та U-критерієм

Манна-Уїтні (зріз до війни)

Independent Samples T-Test					
		Statistic	Df	P	
Загальні відносини	Student's t	-0.120	85.0	0.905	
Агресія	Student's t	-1.084	85.0	0.281	
Прийняття інших	Student's t	-0.166	85.0	0.869	

Independent Samples T-Test					
		Statistic	P		
Напруженість	Mann-Whitney U	821	0.757		
Відчуження	Mann-Whitney U	844	0.921		
Конфліктність	Mann-Whitney U	781	0.503		
Загальна самотність	Mann-Whitney U	712	0.200		
Залежність від спілкування	Mann-Whitney U	795	0.591		
Позитивна самотність	Mann-Whitney U	704	0.178		

Додаток Ж

Витяг статистично значущих кореляцій з кореляційної матриці
за критерієм Спірмена (зріз до війни)

№	Шкали, що корелюють		Сила зв'язку	Значущість
1	Загальні стосунки	Прийняття інших	0.514	p< .001
2	Напруженість у стосунках	Прийняття інших	0.266	p=0.013
3	Відчуженість у стосунках	Прийняття інших	0.500	p< .001
4	Конфліктність у стосунках	Прийняття інших	0.441	p< .001
5	Агресія у стосунках	Прийняття інших	0.552	p< .001
6	Загальна самотність	Загальні стосунки	0.378	p< .001
7	Загальна самотність	Напруженість у стосунках	0.530	p< .001
8	Загальна самотність	Відчуженість у стосунках	0.356	p< .001
9	Позитивна самотність	Відчуженість у стосунках	0.287	p=0.007
10	Позитивна самотність	Прийняття інших	0.281	p=0.008

Додаток З

Порівняння груп за статтю за Т-критерієм Стьюдента та U-критерієм

Манна-Уїтні (зріз в умовах війни)

Independent Samples T-Test						
		Statistic		Df	P	
Агресія	Student's t	0.2187		59.0	0.281	
Напруженість	Student's t	0.5323		59.0	0.597	
Відчуження	Student's t	0.4745		59.0	0.637	
Конфліктність	Student's t	1.7993		59.0	0.071	
Прийняття інших	Student's t	-0.166		59.0	0.869	

Independent Samples T-Test					
		Statistic		P	
Загальна самотність	Mann-Whitney U	334		0.763	
Залежність від спілкування	Mann-Whitney U	304		0.425	
Позитивна самотність	Mann-Whitney U	328		0.693	

Додаток И

Дисперсійний аналіз для груп осіб, що перебувають вдома,
є внутрішньо переселеними та виїхали за кордон

One-Way ANOVA (Welch's)						
	F	df1	df2	P		
Напруга	0.5222	2	36.6	0.598		
Відчуження	0.4713	2	36.0	0.628		
Конфліктність	0.1570	2	33.7	0.855		
Агресія	0.7797	2	35.6	0.466		
Прийняття інших	0.2924	2	33.8	0.748		

Kruskal-Wallis						
	χ^2	df	p	ϵ^2		
Позитивна самотність	0.249	2	0.883	0.00422		
Загальна самотність	0.348	2	0.840	0.00590		
Залежність від спілкування	1.656	2	0.437	0.02807		

Додаток К

Витяг статистично значущих кореляцій з кореляційної матриці
за критерієм Спірмена (в умовах війни)

№	Шкали, що корелюють		Сила зв'язку	Значущість
1	Напруженість	Прийняття інших	0.321	p=0.013
2	Відчуженість	Прийняття інших	0.562	p< .001
3	Конфліктність	Прийняття інших	0.478	p< .001
4	Агресія	Прийняття інших	0.509	p< .001
5	Загальна самотність	Напруженість	0.510	p< .001
6	Загальна самотність	Відчуженість	0.581	p< .001
7	Загальна самотність	Конфліктність	0.255	p=0.049
8	Загальна самотність	Агресія	0.256	p=0.048
9	Загальна самотність	Прийняття інших	0.448	p< .001
10	Позитивна самотність	Напруженість	0.371	p=0.003
11	Позитивна самотність	Відчуженість	0.431	p< .001
12	Позитивна самотність	Конфліктність	0.304	0.018
13	Позитивна самотність	Прийняття інших	0.294	0.022

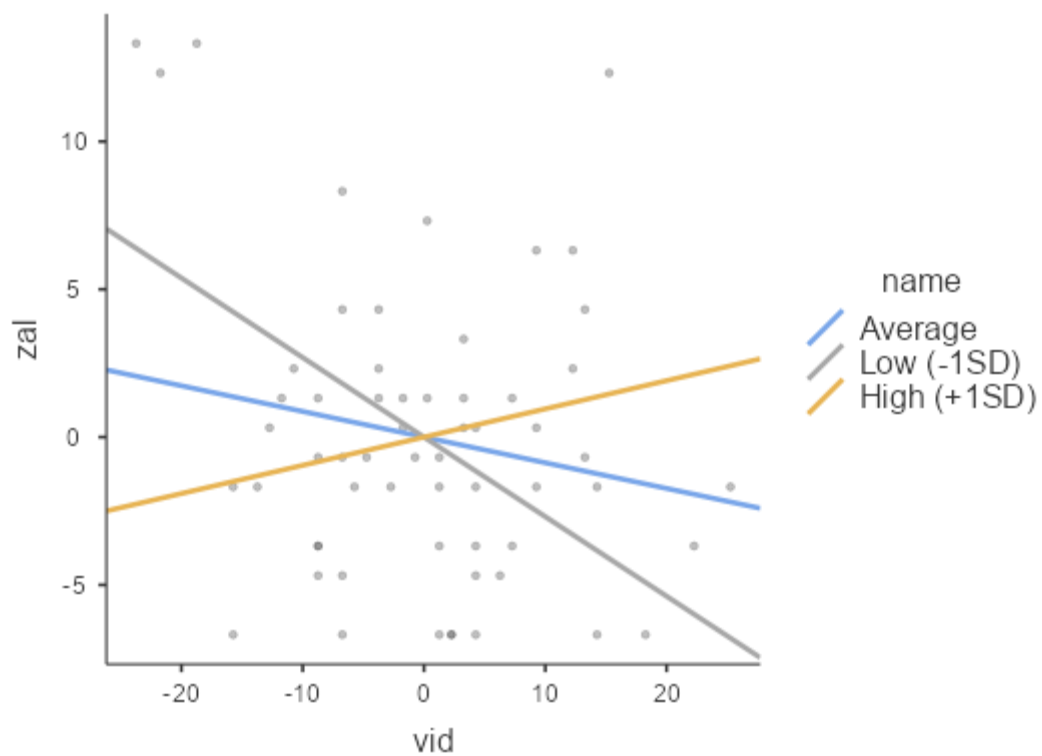
Додаток Л

Вплив предиктора (відчуження) на залежну змінну (залежність від спілкування) на різних рівнях модератора (прийняття інших) у
модераційній моделі

	Estimate	SE	Z	p
--	----------	----	---	---

Average	-0.0868	0.0591	-1.47	0.142	
Low (-1SD)	-0.2691	0.0758	-3.55	< .001	
High (+1SD)	0.0955	0.0806	1.18	0.236	

Графічне подання

Додаток М

Порівняння незалежних груп до та в умовах війни за
Т-критерієм Стьюдента та U-критерієм Манна-Уїтні

		Statistic	P
--	--	------------------	----------

Напруга	Student's t	0.8030	0.423	
Відчуження	Student's t	0.7043	0.482	
Конфліктність	Student's t	0.4071	0.685	
Агресія	Student's t	0.2881	0.774	
Прийняття інших	Student's t	0.5694	0.570	
Загальна самотність	Mann-Whitney U	2492	0.564	
Залежність від спілкування	Mann-Whitney U	2185	0.064	
Позитивна самотність	Mann-Whitney U	2558	0.750	

Додаток Н

Порівняння залежних груп до та в умовах війни за
Т-критерієм Стьюдента та W-критерієм Вілкоксона

Paired Samples T-Test

		Statistic	Df	p		Effect Size
Напруга	Student's t	1.272	18.0	0.220	Cohen's d	0.292
	Wilcoxon W	123.0		0.268	Rank biserial correlation	0.295
Відчуження	Student's t	1.718	18.0	0.103	Cohen's d	0.394
	Wilcoxon W	133.5		0.126	Rank biserial correlation	0.405
Конфліктність	Student's t	1.360	18.0	0.191	Cohen's d	0.312
	Wilcoxon W	122.0 ^a		0.116	Rank biserial correlation	0.427
Агресія	Student's t	1.158	18.0	0.262	Cohen's d	0.266
	Wilcoxon W	100.0 ^b		0.276	Rank biserial correlation	0.307
Прийняття інших	Student's t	-1.409	18.0	0.176	Cohen's d	-0.323
	Wilcoxon W	47.0 ^b		0.168	Rank biserial correlation	-0.386
Загальна самотність	Student's t	4.884	18.0	<.001	Cohen's d	1.120
	Wilcoxon W	160.0 ^a		0.001	Rank biserial correlation	0.871
Залежність від спілкування	Student's t	2.877	18.0	0.010	Cohen's d	0.660
	Wilcoxon W	113.5 ^d		0.020	Rank biserial correlation	0.669
Позитивна самотність	Student's t	-0.940	18.0	0.360	Cohen's d	-0.216
	Wilcoxon W	47.5 ^d		0.299	Rank biserial correlation	-0.301

Додаток О

Статистично значущі результати аналізу окремих питань методик
за допомогою критерію хі-квадрат

<i>Методика «Диференціальний опитувальник переживання самотності» (ДОПО-3к) Е. Н. Осіна та Д. А. Леонтєва</i>					
№ питання	X-squared	Df	p-value	W	
2	9.6024	3	0.02227	0.2547182	
3	7.811	3	0.0500	0.2297323	
11	8.5531	3	0.03586	0.2403974	
23	8.9032	3	0.03061	0.2452683	
<i>Методика «Суб'єктивна оцінка міжособистісних відносин» (СОМО) С. В. Духновського</i>					
№ питання	X-squared	Df	p-value	W	
19	7-бальна	11.828	6	0.06591	0.2827052
22	шкала	16.996	6	0.009299	0.3388736
19	3-бальна	8.1551	2	0.01695	0.2347375
22	шкала	0.38099	2	0.8266	0.05073684
<i>Методика «Діагностика прийняття інших» В. Фейя</i>					
№ питання	X-squared	Df	p-value	W	
4	9.6656	4	0.04645	0.2555549	
12	12.381	4	0.01473	0.2892343	
16*	9.3496	4	0.05293	0.2513427	